

KS. JÓZEF SZYMAŃSKI

ŻYCIE ORGANIZACYJNE WYCHODŹSTWA POLSKIEGO W BELGII (1939-2000)

Struktura życia organizacyjnego wychodźstwa polskiego w Belgii wymagała zawsze od działaczy polonijnych skoordynowanych działań. Podejmowały je różne instytucje – poza Polską Misją Katolicką (dalej: PMK) m.in. polscy dyplomaci. Z myślą o niesieniu pomocy naszym rodakom powołano do życia Komitet Współpracy z polskimi organizacjami społecznymi w Belgii¹. Pewnym impulsem do skoordynowania takich działań organizacji polonijnych było zagrożenie niepodległości Rzeczypospolitej w 1939 r. Wówczas z inicjatywy Centralnego Związku Towarzystw Polskich w Belgii² (dalej: CZTPB) zwerbowano 1100 ochotników spośród obywateli polskich zamieszkałych w tym kraju do formowanej we Francji armii polskiej³. Ponadto z myślą o zorganizowaniu i zapewnieniu opieki uchodźcom, jeńcom, rodzinom żołnierzy, starcom, wdowom, sierotom organizacje wychodźcze podjęły i wprowadziły wśród swoich członków „dobrowolny stały podatek obywatelski”⁴.

Ks. dr JÓZEF SZYMAŃSKI – adiunkt Instytutu Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL; adres do korespondencji: ul. Radziszewskiego 7, 20-039 Lublin; e-mail: szymaj@kul.lublin.pl

¹ *Ruch organizacyjny wśród Polaków w Belgii*. „Polacy Zagranicą” 1-2:1935 s. 38.

² W ramach tej organizacji współpracowały m.in.: Związek Polaków w Belgii, stowarzyszenia katolickie, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Związek Strzelecki, Związek b. Wojskowych, Związek Harcerstwa Polskiego.

³ B. Wierzbiański. *Polonia zagraniczna w latach 1939-1946*. Londyn 1946 s. 56; T. Panecki. *Polonia w belgijskim ruchu oporu (1940-1944)*. Poznań 1986 s. 27-28; K. Maj. *Działalność PPR i organizacji demokratycznych wśród emigracji polskiej w Belgii (1944-1948)*. „Z pola walki” 1971 nr 4 (56) s. 116-117.

⁴ H. Konarzewski. *Z życia polskiego wychodźstwa w Belgii*. „Głos Polski” – La voix de la Pologne z 2 grudnia 1939 s. 4. Cytaty z zachowaniem oryginalnego stylu, składni i ortografii.

Wola walki o niepodległość Polski, a później również i Belgii zrodziła wśród wychodźstwa polskiego potrzebę powołania odrębnych organizacji. Ruch oporu w Belgii, poza Polską Organizacją Walki o Niepodległość⁵ (dalej: POWN), nie stanowił jednak samodzielnej siły, jego uczestnicy występowali w składzie różnych formacji belgijskich⁶. Właśnie w związku z zaangażowaniem się Polaków w ruch oporu w połowie 1942 r. wyłoniły się na terenie Belgii dwie polskie organizacje podziemne. Jedna, POWN, podporządkowana polskiemu rządowi emigracyjnemu w Londynie, ogarnęła swoją siecią organizacyjną wszystkie skupiska polonijne⁷. Druga, nosząca nazwę Polskiego Komitetu im. T. Kościuszki⁸, została utworzona w czerwcu 1942 r. w okręgu leodyjskim przez członków Polskich Grup Komunistycznej Partii Belgii (dalej: KPB)⁹.

Placówki POWN powstały na przełomie 1941/42 w Mons, Charleroi, Liège i kilku innych miejscowościach. Od chwili powstania organizacja ta, działając na rzecz aliantów, prowadziła wywiad polityczny, wojskowy i gospodarczy, propagandę antyhitlerowską i antykomunistyczną, tworząc jednocześnie jednostki do działań sabotażowych¹⁰. POWN działała na terenach Francji, Belgii i Holandii. W samej Belgii liczyła około 500 członków (w 95% górniczy). W czasie okupacji angażowała się nie tylko przy boku Pierwszej Dywizji Pancерnej gen. Maczka, ale każdej armii alianckiej, która wyzwalała tereny zamieszkałe przez Polaków¹¹. Polska Organizacja Woj-

⁵ W i e r z b i a ń s k i. *Polonia zagraniczna* s. 35-37. POWN powstała we Francji na podstawie rozkazu rządu polskiego w Londynie wiosną 1941 r.; T. P a n e c k i. *Lewicowe organizacje polonijne w Belgii w pierwszych latach powojennych*, „Przegląd Polonijny” 8:1982 z. 2 s. 22-23; W. E d e r. *Dzieje Polonii belgijskiej 1919-1980 (w zarysie)*. Warszawa 1983 s. 117.

⁶ S. O k ę c k i. *W ruchu oporu w Belgii*, w: *Polacy w ruchu oporu narodów Europy 1939-1945*. Red. W. Biegański, M. Juchniewicz, S. Okęcki. Warszawa 1977 s. 118; K. G. *Polacy w europejskim ruchu oporu*. „Serwis Publicystyczno-Informacyjny – Wiadomości Polonijne” nr 7/46 z 1-15 kwietnia 1975 s. 3.

⁷ M a j. *Działalność PPR i organizacji demokratycznych* s. 118.

⁸ Tamże s. 119. W skład komitetu weszli m.in.: L. Warmuz, K. Adamczyk, M. Szymek. Por. E d e r. *Dzieje Polonii* s. 116.

⁹ M a j. *Działalność PPR i organizacji demokratycznych* s. 116-117.

¹⁰ O k ę c k i. *W ruchu oporu w Belgii*, s. 126. Zakładali je m.in.: Nowak, Wrzesień, Ciuba, Skolimowski, Wąsik, Witerak, Mielczarek, Kułeczko, nauczyciel Maliszewski; w okręgu Charleroi: Gawryś, Lisiak, Łukowiak, Szydłowski, Paciorkowski, Graczyk, Pikulski; w okręgu Liège: Kaliski, Chwaliszewski, Stępień, Karpiński, Funtowicz, Berft, Rusinowski, Guzdziel, Hajduk, Jużwikowa; w Limburgii – Rycielski, Pakas, Adamiak, Masłowski, Czerwiec.

¹¹ E. P o m o r s k i. *Mówiąc o udziale...*, „Polak w Belgii” Biuletyn Związku Polaków w Belgii 49:1994 (lipiec-sierpień) s.1; Archiwum Instytutu Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (dalej: AIBnPiDPKUL) sygn. O/6 s. 2. W akcji

skowa (od 1943 r. – POWN) w Belgii tworzyła okręg Pomorze, który należał do zgrupowania POWN północnej Francji („Północ” lub „Góra”). Ze 162 placówek zgrupowania „Góra” 31 (około 500 członków) wchodziło w skład okręgu „Pomorze”. Na czele okręgu stał nauczyciel polonijny E. Pomorski¹² („Bolesław”). Do sztabu okręgu należał m.in. ks. Jacek Przygoda, ówczesny rektor PMK¹³. Pod koniec 1943 r. członkowie POWN umożliwili księdzu rektorowi sprowadzenie do opieki duszpasterskiej nad Polonią belgijską (za zgodą internowanego przez Niemców we Francji prymasa Polski kard. Augusta Hlonda) grupę polskich werbistów¹⁴ przebywających wówczas w Helwoirt (Holandia)¹⁵.

DWA OBOZY: „REŻYMOWY – KONSULARNY” I NIEPODLEGŁOŚCIOWY

W wielu organizacjach, które reaktywowały swoją działalność po zakończeniu II wojny światowej, na skutek oddziaływania Warszawy i Londynu zarysowały się pewne podziały na tle ideowym, politycznym i organizacyjnym¹⁶.

1. OBÓZ „REŻYMOWY – KONSULARNY”

Lokalni działacze Polskich Grup KPB, wykorzystując odzyskanie niepodległości przez Belgię, jeszcze we wrześniu 1944 r. we wszystkich okręgach zamieszkałych przez Polaków (szczególnie okręg leodyjski i Bruksela)

wspomagającej armie angielską, kanadyjską i amerykańską zginęło w Belgii trzech żołnierzy POWN, a dziesięciu odniosło rany.

¹² W. E d e r. *Pomorski Edward*. W: *Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii*. Red. K. Dopierała. T. 4. Toruń 2005 s. 173.

¹³ O k ę c k i. *W ruchu oporu w Belgii* s. 126.

¹⁴ *50 lat Werbistów w Polsce (Zgromadzenie Słowa Bożego)*. Red. J. Arlik, J. Cebulski, F. Folek i in. Pieniężno 1973 s. 75; J. S z y m a ń s k i. *Organizacja opieki duszpasterskiej nad Wychodźstwem Polskim w Belgii w latach 1930-1947*. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 83:2005 s. 359-361.

¹⁵ H. T o m a s z e w s k a. *Górnicy polscy maszerowali przez Charleroi. Wybitne zasługi nauczyciela i księdza*. „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 28 września 1944; P. A. S o k o ł o w s k i SVD. *Feliks Zapłata SVD (1914-1982). Życie i Twórczość*. Warszawa 2003 – Biblioteka Misyjnego Seminarium Duchownego Księża Werbistów w Pieniężnie (mps) s. 60.

¹⁶ Archiwum Polskiej Prowincji Misjonarzy Werbistów w Pieniężnie (dalej: APP-SVD). Personalalia – O. Stanisław Turbański. *Życiorys* s. 5; I. G o d d e e r i s. *Polonia belgijska w pierwszych latach po II wojnie światowej*. Warszawa 2005 s. 53-63.

podjęli próbę powołania do życia organizacji masowych, które reprezentowałyby zwolenników programu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego w Lublinie (dalej: PKWN). We wspomnianym okręgu powstał Związek Emigrantów Polskich (dalej: ZEP)¹⁷ Natomiast w samej Brukseli powstał Związek Patriotów Polskich (dalej: ZPP), którego oddziały w grudniu 1944 r. istniały niemal we wszystkich ośrodkach polonijnych¹⁸ Opierając się na „identycznych” dążeniach, 3 listopada 1944 r. ZEP i ZPP zjednoczyły się w ZPP. Zakończył się w ten sposób proces formowania się organizacji stojących na gruncie Manifestu PKWN¹⁹ W ramach ZPP powstało Koło Młodzieżowe ZPP, przekształcone z czasem w koła Związku Młodzieży Polskiej w Belgii „Grunwald” W podobny sposób przekształciły się koła Kobiet ZPP w koła Związku Kobiet Polskich w Belgii im. M. Konopnickiej²⁰ Dnia 25 listopada 1945 r. ZPP wezwał swoich działaczy do tworzenia Komitetów Jedności we wszystkich koloniach zamieszkałych przez Polaków. Idąc za ciosem i zyskując aprobatę dla swoich działań, działacze ZPP wezwali rodaków do stworzenia, na wzór kraju, Rad Narodowych we wszystkich osiedlach i wyboru przedstawicieli na zjazd całej emigracji polskiej w Belgii. W zjeździe, który miał miejsce 28-29 maja 1946 r., uczestniczyli przedstawiciele 13 organizacji polonijnych²¹

Wszystkie organizacje miały podobną strukturę i dzieliły się na okręgi terytorialnie, pokrywające się w pewien sposób z belgijskimi okręgami górnymi („Bruksela”, Limburgia, Liège, Charleroi, Péronnes lez Binche i Mons). Każdy okręg obejmował sekcje, komitety i koła²²

¹⁷ M a j. *Działalność PPR i organizacji demokratycznych* s. 120-121. W jego szeregach znaleźli się: M. Maciejowski, J. Rosenbach, K. Adamczyk, J. Baszyński; M. Ż m i g r o d z k i, *Polonia w Belgii*. Lublin 1978 s. 50; P a n e c k i. *Lewicowe organizacje polonijne w Belgii* s. 25; G o d d e e r i s. *Polonia belgijska* s. 53-56.

¹⁸ M a j. *Działalność PPR i organizacji demokratycznych* s. 121. Wśród organizatorów ZPP byli: M. Bartz, K. Adamczyk, Aratenowa, J. Baszyński, J. Bodziaka, Cebula, Czarnojańczykowa, Dudek, Dziedzic, E. Gierek, W. Gramatyka, M. Guzik, Hofnungowa, J. Janiak, Klajnbard, Kromołowska, Kwapiszowa, M. Maciejewski, I. Niziołka, F. Orda, Potasznikowa, J. Rosenbach, B. Skolmowski, L. Skrzelowski, J. Sroślak, Cz. Starczewski, Szafmanowa, P. Szydłower, Witkowski i Woźniak; P a n e c k i. *Lewicowe organizacje polonijne w Belgii* s. 25.

¹⁹ P a n e c k i. *Lewicowe organizacje polonijne w Belgii* s. 26.

²⁰ Tamże, s. 30-31; M a j. *Działalność PPR i organizacji demokratycznych*, s. 123.

²¹ M a j. *Działalność PPR i organizacji demokratycznych* s. 124; Ż m i g r o d z k i. *Polonia w Belgii*, s. 51; W e d e r. *Rada Narodowa Polaków w Belgii*. W: *Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii*. Red. K. Dopierala. T. 4. Toruń 2005 s. 221.

²² G o d d e e r i s. *Polonia belgijska* s. 53-56.

Przy nowo utworzonej wówczas Radzie Narodowej nielegalnie prowadziła swoją działalność jako organizacja robotnicza Polska Partia Robotnicza (PPR). Jej oddział do maja 1946 r. działał nielegalnie w ramach KPB. W czterech komitetach okręgowych (leodyjskim, Charleroi, limburskim i Mons) w 27 kołach było 1077 członków (w tym 140 kobiet). Pod patronatem Rady Narodowej zorganizowano I Zjazd Oddziału PPR w Belgii²³ Kres działalności tej partii nastąpił w 1950 r. na skutek decyzji Komitetu Centralnego PZPR²⁴ PPR usiłowała pozyskać dla wspólnych działań PPS, jej zakres oddziaływania był jednak nieznaczny, „zaledwie kilkudziesięciu członków”²⁵

Również z inicjatywy Rady Narodowej 8 sierpnia 1946 r. wystosowano odezwę do rodaków celem powołania Organizacji b. Uczestników Walk o Niepodległość Polski. Szybki odzew sprawił, że już 10 listopada 1946 r. odbył się zjazd, w którym udział wzięli przedstawiciele Powstańców Śląskich, Związku b. Wojskowych, Związku Dąbrowszczaków, członków belgijskich grup partyzanckich Frontu Niepodległości, Polskiej Organizacji Walki o Niepodległość, członków Armée Secrète, AL-owców i AK-owców. Powołany na tym zjeździe Związek b. Uczestników Walk o Niepodległość Polski funkcjonował pod patronatem Rady Narodowej Polaków w Belgii²⁶ Możliwości oddziaływania tej organizacji były jednak niewielkie. Z tego względu zaprzestała ona działalności już w latach 1954-1955. Również w niedługim czasie z pięciu Okręgowych Rad Narodowych pozostały tylko trzy: w Liège, Charleroi i Mons. Po październiku 1956 r. organizacja przestała funkcjonować na szczeblu centralnym, angażując się tylko w poszczególnych oddziałach²⁷ W tym samym czasie nastąpił również kres działalności działającego pod patronatem Rady Narodowej Związku Młodzieży Polskiej w Belgii „Grunwald”, który powstał na bazie Kół Młodzieżowych ZPP w 1945 r. Organizacja ta poprzez amatorskie kółka teatralne i taneczne, kluby sportowe oraz dzięki pracy kulturalno-rozrywkowej kilku świetlic oddziaływała wśród szerokich kręgów młodzieży polskiej. Działalność opierała na trzech okręgach: Liège, Charleroi i Mons, którym podporządkowanych było 13 oddziałów: Traregnies, Charleroi, Moignelée, Châtelet, Liège, Charette, Montegnée, Eisdén, Beringen, Hautrage, Dour, Quaregnon, Péronnes. Z liczby

²³ Maj. *Działalność PPR i organizacji demokratycznych* s. 127-133; Eder. *Dzieje Polonii* s. 116.

²⁴ Żmigrodzki. *Polonia w Belgii* s. 56.

²⁵ Maj. *Działalność PPR i organizacji demokratycznych* s. 135.

²⁶ Tamże s. 127-133; Paneccki. *Lewicowe organizacje polonijne w Belgii* s. 33.

²⁷ Żmigrodzki. *Polonia w Belgii* s. 53-54.

około 600 członków tej organizacji w 1947 r. w chwili rozwiązania (1956 r.) pozostało 71. Podobny los w 1956 r. spotkał Związek Kobiet Polskich w Belgii im. M. Konopnickiej, który w ramach zarządu centralnego oraz trzech zarządów okręgowych (Liège, Charleroi i Mons) poprzez oddziały w Eisdén, Gilly, Châtelet, Dempremy, Courcelles, Anderlues, Montegnée, Vottem, Seraing, Charette-Wandre, Dour, Hautrage, Quaregnon, Péronnes usiłował integrować polskie kobiety²⁸ W kwietniu 1948 r. z inicjatywy Rady Narodowej powołano Towarzystwo Opieki nad Dzieckiem Polskim w Belgii, którego zadaniem było zorganizowanie rodaków do szeroko rozumianej akcji opieki na dziećmi²⁹

Rada Narodowa w 1948 r. skupiała w swoich szeregach ponad 7 tys. członków (sam ZPP liczył 2500). W ramach tej organizacji funkcjonowało również Zrzeszenie Żydów Polskich w Belgii³⁰ Pomimo, jakby się mogło wydawać, tak szerokiego poparcia organizacja ta traciła na znaczeniu i z każdym rokiem zrzeszała coraz to mniej członków. Rysowały się trudności w jej funkcjonowaniu. Na działalności organizacji polonijnych o charakterze „demokratycznym”, zawiązanych pod egidą Rady Narodowej w Belgii, cieniem kładły się przejawy zimnej wojny i repatriacja³¹ Przełomowy okazał się rok 1956, kiedy wiele organizacji działających pod jej patronatem uległo samorozwiązaniu. Skutkowało to zmodyfikowaniem jej struktury i form działalności. Siedzibę Centralnej Rady Narodowej Polaków w Belgii przeniesiono z Brukseli do Domu Polskiego w Liège. Utworzono cztery Rady Okręgowe: w Charleroi, Mons, Liège i Limburgii. Pod patronatem Rady Narodowej działalność prowadziły: Związek Patriotów Polskich, Zrzeszenie Polaków w Belgii – istniejące jedynie w Liège, Polski Związek Kulturalny w Zwertberg-Genk (utworzony w 1970 r.), Związek Polaków działający w Limburgii, Komitety Rodzicielskie, Komitety Olimpijskie, Klub Kultury i Rozrywki Młodzieży Polskiej w Charleroi, Komitety Obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego, organizacje młodzieżowe oraz folklorystyczne zespoły pieśni i tańca, zespoły sportowe³²

²⁸ Tamże s. 56-58. Próby reaktywowania tej organizacji w latach późniejszych nie dały spodziewanych rezultatów.

²⁹ M a j. *Działalność PPR i organizacji demokratycznych* s. 133.

³⁰ Tamże s. 127-133; P a n e c k i. *Lewicowe organizacje polonijne w Belgii* s. 36.

³¹ M a j. *Działalność PPR i organizacji demokratycznych* s. 134; Goddeeris. *Polonia belgijska* s. 146-159.

³² K. K o z ł o w s k a. *Amatorskie zespoły polonijne w Belgii*. „Teatr Ludowy” 43:1965 nr 8-9 s. 37-41; Ż m i g r o d z k i. *Polonia w Belgii* s. 58. Długoletnim prezesem Centralnej Rady Narodowej Polaków w Belgii był J. Szala.

Działalność kulturalno-oświatowa ożywiła się w środowiskach polonijnych od 1958 r. W okręgu Liège powstał liczący 40 osób zespół pieśni i tańca „Karolinka”, zespół teatralny „Krakus”, zespół sportowy „Syrena”. Podobnie w okręgu limburskim pod patronatem Rady Okręgowej ożywioną działalność prowadziły: Związek Patriotów Polskich, Polski Związek Kulturalny i współpracujący z tym związkiem zespół folklorystyczny „Krakus”³³. W 1977 r. w tymże samym okręgu z inicjatywy młodzieży polonijnej utworzono Koło Przyjaciół Sztuki „Polonez”, które jednak po kilku latach zostało rozwiązane³⁴.

B. OBÓZ NIEPODLEGŁOŚCIOWY

Opowiadając się za polskim rządem emigracyjnym w Londynie, w maju 1945 r. wznowił działalność Związek Polaków w Belgii (ZPB)³⁵. Najwięcej inicjatywy przejawiali duszpasterze polscy. Jak wspominał o. Stanisław Turbański: „W pierwszych tygodniach po odejściu Niemców w oparciu o Kościół organizowano pierwszy polski związek w Brukseli. Organizatorem był pewien młody polski inżynier z kraju”³⁶.

Powołana 13 maja 1945 r. na zjeździe przedstawicieli organizacji polskich centrala pod nazwą Związek Polaków w Belgii uległa jednak rozbićiu³⁷. Niemniej przedstawiciele dziesięciu organizacji (w tym i najliczniejszej – Związku Polaków w Belgii) na zebraniu 14 lutego 1946 r. postanowili powołać Radę Polonii (dalej: RP)³⁸, która koordynowałaby walkę o prawdziwie demokratyczną, wolną i niepodległą Polskę. Organizacja ta również

³³ Ż m i g r o d z k i. *Polonia w Belgii* s. 60.

³⁴ W e d e r. *Koło Przyjaciół Sztuki „Polonez”* W: *Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii*. Red. K. Dopierała. T. 2. Toruń 2003 s. 438; t a ż. *Dzieje Polonii* s. 132.

³⁵ M a j. *Działalność PPR i organizacji demokratycznych* s. 123; P a n e c k i. *Lewicowe organizacje polonijne w Belgii* s. 25.

³⁶ A P P - S V D. *Personalalia – O. Stanisław Turbański. Życiorys* s. 5.

³⁷ R. D z w o n k o w s k i. *Polacy w Belgii w ostatnich pięćdziesięciu latach*. „*Studia Polonijne*” 1:1976 s. 17.

³⁸ P o r. G o d d e e r i s. *Polonia belgijska* s. 58. W sierpniu 1946 r. RP składała się z dwunastu organizacji: przedwojennych – ZPB, PMK, ZHP, POWN; powojennych – związków zawodowych (zrzeszały studentów, nauczycieli i dziennikarzy, kombatanckich – Stowarzyszenie Polskich Kombatanów (dalej SPK) i Zjednoczenie Polskiego Uchodźstwa Wojennego (dalej: ZPUW); oraz dwie partie polityczne – Polska Partia Socjalistyczna (dalej: PPS) i Stronnictwo Narodowe (dalej: SN); M a j. *Działalność PPR i organizacji demokratycznych* s. 124; E d e r. *Dzieje Polonii* s. 121; t a ż. *Rada Polonii Belgijskiej*. W: *Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii*. Red. K. Dopierała. T. 4. Toruń 2005 s. 224.

„nie spełniła swojego zadania i rozpadła się”³⁹ Z dokumentów można wywnioskować, że przyczyną były antykatolickie fobie liderów Związku Polaków⁴⁰ Niemniej sprawa organizacji polonijnych stanowiła temat spotkania duszpasterzy polskich w Belgii 2 lutego 1946 r.⁴¹ W tym samym czasie w Liège w skupiskach polskich powstała, inspirowana przez francuskie ruchy apostołskie, Robotnicza Młodzież Katolicka (dalej: RMK). Organizacja ta, wzorowana na belgijskim JOC, przekształcona została na początku lat pięćdziesiątych w Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej (dalej: KSMP). Założycielem i jednocześnie okręgowym prezesem, a rok później wiceprzewodniczącym zarządu na całą Belgię został Jan Kułakowski⁴² W 1962 r. stowarzyszenie skupiało ponad 500 osób, a w 1985 r. – 200. Funkcję moderatora pełnił ks. Kazimierz Szymurski (1959-1984), a następnie ks. Ryszard Sztylka⁴³ KSMP swoją działalność opierało na współpracy polskich ośrodków duszpasterskich. Corocznie (październik-listopad) stowarzyszenie organizowało ogólnobelgijski festiwal. W programie była uroczysta Msza święta z okolicznościowym kazaniem, pokazy tańca i pieśni polskiej, sztuki teatralnej i na zakończenie zabawa przy dźwiękach polskiej orkiestry⁴⁴

Za każdym razem udział w dorocznych Festiwalach Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej w Belgii dawał zespołom polonijnym możliwość zaprezentowania się przed polonijną publicznością. Festiwal organizowany w Couillet koło Charleroi zgromadził zespoły: „Orzeł Biały” z Charleroi, „Orlęta” z okręgu centralnego, „Echo Ojczyście” z okręgu Mons”, „Polska Wiosna” z Liège i zespół z Brukseli⁴⁵ Podobnie było dwa lata później w Ressaix⁴⁶ czy też w 1990 r., kiedy świętowano trzydziestą rocznicę pierwszego festiwalu, a gospodarzem spotkania był zespół „Polska Wiosna”

³⁹ AIBnPiDPKUL sygn. O/2/4: A. Drożdżyniak, Kronika organizacyjna. Przegląd 35-letniej działalności Stow. Mężów Kat. w Belgii s. 10-11.

⁴⁰ AIBnPiDPKUL sygn. D/27: Rektor O. Jacek Przygoda s. 45-46.

⁴¹ AIBnPiDPKUL sygn. D/27: Rektor O. Jacek Przygoda s. 53.

⁴² F. Gałązka. *Polacy w Beneluksie. Order dla min. Kułakowskiego czyli negocjator mniej znany*. „Głos Katolicki” 42:2000 (z 26 listopada) s. 19-20; por. Dzwonkowski. *Polacy w Belgii* s. 17; Żmigrodzki. *Polonia w Belgii* s. 69.

⁴³ W. Eder. *Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej*. W: *Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii*. Red. K. Dopierała. T. 2. Toruń 2003 s. 384.

⁴⁴ J. Pielorz OMI. *Duszpasterstwo Polskie w Beneluksie*. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 39:1988 z. 4 s. 605.

⁴⁵ *Benelux*. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 32:1981 z. 2 s. 305.

⁴⁶ *Benelux*. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 34:1983 z. 2 s. 315.

z Liège. Patronat nad tym Festynem Polskiej Młodzieży Katolickiej objął bp Albert Houssiau oraz Jean-Pierre Grafe, minister Wspólnoty Francuskiej⁴⁷ Również w 1991 r. zorganizowano trzydziesty z rzędu festiwal pieśni i tańca polskiego, w którym udział wzięło 300 osób, a prezentowały się zespoły z Brukseli, Charleroi, Liège i grupa harcerzy⁴⁸ Tym razem festiwal miał miejsce w Eisdén (Maasmechelen)⁴⁹

Od 1 stycznia 1948 r. wraz z przejściem kierownictwa duszpasterstwa polskiego przez księży oblatów podjęto decyzję o stworzeniu Polskiej Akcji Katolickiej. Jak napisał rektor PMK ks. Karol Kubsz: „Istnieją sporadycznie towarzystwa katolickie, ale nie ma łączności pomiędzy nimi. Zdaje mi się, że prawie wszędzie podlegają Związkowi Polaków i tym samym nie tworzą siły katolickiej”⁵⁰ Dlatego też 21 stycznia 1949 r. ks. rektor zaprosił wszystkich duszpasterzy polskich na zebranie, którego tematem było „Zjednoczenie Katolickie czyli organizacje katolickie w Belgii”⁵¹ Konsekwentnie też podjęto próby ich scentralizowania, organizując spotkania z ich duchowymi opiekunami⁵² Do współpracy, zmierzającej do powołania „Zjednoczenia Katolickiego wśród tutejszej emigracji”, jeszcze w lipcu 1949 r. ks. rektor – jak się sam wyraził – zaprosił najlepszego specjalistę z Francji, ks. dziekana A. Nosala z Roubaix⁵³

Zdecydowane stanowisko rektora, zmierzające do konsolidacji organizacji religijnych, zaowocowało jeszcze pod koniec 1949 r. Stowarzyszenia o denominacji świętych – p.w. św. Barbary, św. Wojciecha – utworzyły Stowarzyszenie Mężów Katolickich (dalej: SMK)⁵⁴ Początkowo proponowano dla tej organizacji nazwę „Związki Górnicze”, nie przyjęła się ona jednak ze względu na to, że w wielu oddziałach nie było „członków-górników”⁵⁵ Niemniej, na początku, pierwsze apele skierowane były do wszystkich Oddziałów Stowarzyszenia Górników Polskich w Belgii i jednym z pierwszych stowarzyszeń w Limburgii, któremu udało się ukonstytuować

⁴⁷ AIBnPiDPKUL sygn. D/11 s. 99.

⁴⁸ AIBnPiDPKUL sygn. D/11 s. 23, 27, 28. Pierwszy festiwal odbył się w Liège w 1960 r., przerwa miała miejsce tylko w 1965 r. i w 1989 r.

⁴⁹ AIBnPiDPKUL sygn. D/11 s. 24.

⁵⁰ AIBnPiDPKUL sygn. D/14: Belgia s. 12b.

⁵¹ AIBnPiDPKUL sygn. R/10 s. 20a.

⁵² AIBnPiDPKUL sygn. R/10 s. 20ab.

⁵³ AIBnPiDPKUL sygn. R/10 s. 88.

⁵⁴ D z w o n k o w s k i. *Polacy w Belgii* s. 17.

⁵⁵ AIBnPiDPKUL sygn. O/2: *Sześćdziesiąt lat Polskiego Stowarzyszenia Mężów Katolickich* s. 20.

już 18 maja 1950 r., było Katolickie Stowarzyszenie Górników Polskich⁵⁶ Inicjatorem tych zmian był ks. Stanisław Olejnik⁵⁷

Jeszcze przed założeniem centrali SMK, przy intensywnej współpracy duchowieństwa polskiego, Zarządu Głównego i poszczególnych Towarzystw, powstały Towarzystwa: Św. Barbary – we Flemal, Marcinelle, Marchienne au Pont, Beringen i Chatelineau; Najśw. Serca Jezusowego w Antwerpii; Św. Kazimierza w Charleroi; Św. Andrzeja Boboli w Forchies la Marche; Koło Teatralne Hautrage; Św. Stanisława Biskupa w Ressaix; Chrystusa Króla w Brukseli; Św. Andrzeja Boboli w Liège⁵⁸

W celu dalszej koordynacji środowisk polonijnych 27 lutego 1951 r. ks. Olejnik zwrócił się „Do P.T. ZARZĄDÓW Katolickich Stowarzyszeń Górników Polskich św. Barbary i św. Wojciecha w Belgii”, jako ich asystent, o udział 1 kwietnia „w pierwszym walnym zebraniu mężów tychże organizacji” Tematami poddanymi do dyskusji miały być: „Cele i zadania Mężów Katolickich, sprawozdania poszczególnych organizacji ze swej działalności; Omówienie Zjazdu Mężów Katolickich projektowanego na dzień 15 kwietnia”⁵⁹ Konsekwentnie następnego dnia Zarząd Okręgowy Stowarzyszeń Mężów Katolickich wystosował pismo „Do Wszystkich Zarządów w Limburgii Naszych Bratnich Organizacyj Polsko-Katolickich: Harcerzy, Robotniczej Młodzieży Katolickiej, Bractw Żywego Różańca, Stowarzyszenia Polskich Kombatantów, Sokoła, Towarzystwa Polek kr. Jadwigi i Oddziałów Związku Polaków, jak również św. Barbary i Wojciecha”⁶⁰ Celem Zjazdu, który miał miejsce 1 kwietnia, „było połączenie wszystkich Stowarzyszeń Męskich pod nazwą Polskie Stowarzyszenie Mężów Katolickich w Belgii”⁶¹ Nowe Stowarzyszenie postawiło sobie wówczas za cel m.in.:

- wyrabianie członków na świątłych i czynnych członków Kościoła katolickiego;

⁵⁶ AIBnPiDPKUL sygn. O/2/2: *Stowarzyszenie Mężów Katolickich. Korespondencja do Rektoratu PMK 1946-1971* s. 17-19.

⁵⁷ AIBnPiDPKUL sygn. D/22: Genk, 1923-1988 sześćdziesiąt pięć lat duszpasterstwa P M K Genk s. 7.

⁵⁸ AIBnPiDPKUL sygn. O/2/4: A. Drożdżyniak. *Kronika organizacyjna. Przegląd 35-letniej działalności Stow. Mężów Kat. w Belgii* s. 10-11.

⁵⁹ AIBnPiDPKUL sygn. O/2/4: Ks. Stanisław Olejnik, *Do P.T. ZARZĄDÓW Katolickich Stowarzyszeń Górników Polskich św. Barbary i św. Wojciecha w Belgii* s. 13.

⁶⁰ AIBnPiDPKUL sygn. O/2/4: Zarząd Okręgowy Stowarzyszeń Mężów Katolickich w Limburgii. /-/ Pachulski Tadeusz, prezes, *Do P.T. Wszystkich Zarządów w Limburgii, Winterslag* dnia 2 kwietnia 1951 r. s. 17.

⁶¹ (j.n.). *Zjazd delegatów Towarzystw Katolickich w Brukseli*. „Narodowiec” z 1 IV 1951.

- przygotowanie ich do indywidualnego i zbiorowego apostołstwa Chrystusowego;
- szerzenie zasad katolickich we wszystkich dziedzinach życia i kultury⁶²

Prezes Zarządu Stowarzyszenia Jakub Sobieski z dumą podkreślał, że „organizacja w istotny sposób wpływa na kształtowanie się stosunków pośród wychodźstwa polskiego w Belgii”⁶³ Działania te jednak nie zawsze spotykały się z życzliwością miejscowego (belgijskiego) środowiska, które w integracji środowisk polskich dostrzegały zagrożenie dla polityki asymilacyjnej⁶⁴ W 1956 r. stowarzyszenie liczyło: „20 oddziałów, zgrupowanych w 3 okręgach, zrzeszając w sumie 600 członków”⁶⁵, a cztery lata później w 20 organizacjach liczyło 467 członków⁶⁶ W 1964 r. tendencja zniżkowa utrzymywała się – do 18 towarzystw należało 370 członków⁶⁷

Z podobną inicjatywą konsolidacji organizacji polonijnych, zrzeszających tym razem Polki, wyszedł ich moderator ks. dr Karol Brzezina. Na początku sierpnia 1949 r. wystosował on list do wszystkich duszpasterzy polskich z prośbą o podanie danych dotyczących ewidencji róż różańcowych i ich członkiń. Chodziło o sprawy organizacyjne: powołanie Zarządu Głównego, jak i duchowe: korzystanie z przywilejów i odpustów – kanoniczne erygowanie⁶⁸ Podstawę prawną działalności stowarzyszenia stanowiły statuty wy-

⁶² AIBnPiDPKUL sygn. O/2/4: *Walne Zebranie Stowarzyszenia Mężów Katolickich w Belgii dn. 1 IV 1951 r.*, s. 14. Wybrano Zarząd Stowarzyszenia: J. Sobieski – prezes, L. Glinka i W. Nowak – wiceprezesi, Cz. Rossiwal – sekretarz, B. Woliński – wicesekretarz.

⁶³ (j.n.). *IV Walny Zjazd Delegatów Stowarzyszeń Katolickich w Belgii*. „Narodowiec” z 25 IV 1954.

⁶⁴ T. O k s z a. *W Winterslagu: Radość i kłopoty*, „Polska Wierna” z 5 V 1951. Dwa dni przed okręgowym zjazdem stowarzyszeń Polskich Mężów Katolickich w Limburgii władze kopalni odmówiły udostępnienia wcześniej obiecanej sali. W ten sposób tłumaczył to autor artykułu: „Nie jest rzeczą ostatecznie wyjaśnioną, czy wpłynęły na to skomplikowane zatargi prestiżowe między różnymi czynnikami belgijskimi (z władzami gminnymi katolickie organizacje polskie żyją w jak najlepszej zgodzie), czy fakt, że niektórzy nasi gospodarze tak długo starali się zamykać oczy, na to co dzieje się w środowisku uchodźczym, aż naprawdę stracili orientację, do kogo naprawdę można mieć zaufanie, czy wreszcie jakimś entuzjastom polityki asymilacyjnej, którzy nie zdążyli przemyśleć tego raczej skomplikowanego zagadnienia, wydało się, że uroczystości polskie szkoda narodowym interesom flamandzkim. Oczywiście natychmiast poszły interwencje, gdzie należy. Ale na miejscu wszystko stanęło pod znakiem zapytania”

⁶⁵ (j.n.). *Walny Zjazd Stowarzyszenia Mężów Kat. w Belgii*. „Narodowiec” z 29 IV 1957.

⁶⁶ (j.n.). *10-ty Walny Zjazd Stowarzyszenia Mężów Katolickich w Belgii*. „Narodowiec” z 24 IV 1960; Ż m i g r o d z k i. *Polonia w Belgii* s. 69.

⁶⁷ (j.n.). *Z XIV Walnego zebrania Stowarzyszenia Mężów Katolickich w Belgii*. „Narodowiec” z 5 IV 1964.

⁶⁸ AIBnPiDPKUL sygn. R/10 s. 19b.

dane w diecezji włocławskiej przez ks. Franciszka Nowakowskiego. O zaangażowanie więc i raz jeszcze o „poparcie wszystkich poczynań na swoim terenie duszpasterskim” apelował do konfratrów 15 listopada ksiądz moderator⁶⁹ Ostatecznie 8 grudnia 1949 r.⁷⁰ powołano do istnienia Związek Bractw Żywego Różańca Pań i Panien⁷¹

Stowarzyszenie miało na celu – jak wspomniano – konsolidację rozproszonych dotychczas, a reaktywowanych po II wojnie światowej organizacji kobiecych⁷², do których po wojnie dołączyły jeszcze bractwa w Montignies s/Sambre, Vottem-Liège, Brukseli, Tertre, Antwerpii, Retinne, Farcinnes, Charleroi, Bracquegnies – Maurage, Liège, Chapelle lez Herlaimont, Courcelles-Souvret, Ressaix, Montégnée, Hensies-Bernissart, La Brouck, Seraing-Jemappe, Flemalle-Grande, Levant de Mons⁷³ Związek, mając na uwadze podtrzymanie ducha narodowego wśród wychodźstwa polskiego, zobowiązał, „żeby każde Bractwo urządziło przynajmniej dwa obchody ściśle tradycyjne, to jest na Boże Narodzenie – wspólny «Opłatek», a na Wielkanoc wspólne «Święcone». Niezależnie od tych zasadniczych imprez każde Bractwo będzie miało wiele okazji do wykazania żywotności i działalności przez urządzanie obchodów i imprez już to z okazji świąt Maryjnych i kościelnych w ogóle, już to z okazji świąt narodowych”⁷⁴

W 1953 r. 1254 członkinie BZR zrzeszone były w 27 kołach⁷⁵, natomiast w 1966 r. do Związku należało ponad 1000 członkiń, zrzeszonych w 32 bractwach⁷⁶ Kolejne jednak lata, podobnie jak w innych stowarzyszeniach, ujawniły również tendencję spadkową w szeregach bractw różańcowych. W 1978 r. 597 członkiń zrzeszonych było 25 bractwach, a rok później do 23 bractw należały 603 kobiety⁷⁷

⁶⁹ AIBnPiDPKUL sygn. R/10 s. 19b, 32.

⁷⁰ AIBnPiDPKUL sygn. R/10 s. 19b, 33a. Zjazd miał miejsce w kaplicy Sióstr Franciszkanek Marii – 268, Ave. De Tervueren.

⁷¹ AIBnPiDPKUL, sygn. O/3, *Kronika Bractwa Żywego Różańca w Belgii (1949-1999)*; *Żmigrodzki. Polonia w Belgii* s. 70.

⁷² J. Szymański. *Życie organizacyjne wychodźstwa polskiego w Belgii w okresie międzywojennym*. „*Studia Polonijne*” 26:2005 s. 54-55.

⁷³ AIBnPiDPKUL sygn. O/3: *Kronika Bractwa Żywego Różańca w Belgii (1949-1999)* s. 4-5 (opracowanie zawiera krótką historię poszczególnych bractw). Por. Eder. *Dzieje Polonii* s. 124.

⁷⁴ AIBnPiDPKUL sygn. O/3/1: *Bractwo Żywego Różańca (1948-2002), Komunikat Specjalny uchwalony na zebraniu Zarządu Głównego Związku Bractw dnia 18-go stycznia 1956 r.*

⁷⁵ AIBnPiDPKUL sygn. O/3: *Kronika Bractwa Żywego Różańca w Belgii (1949-1999)* s. 4-5. Por. Eder. *Dzieje Polonii* s. 124.

⁷⁶ j.n. *Osiemnasty Walny Zjazd Bractw Żywego Różańca Pań i Panien w Belgii*. „*Narodowiec*” z 28 XII 1966.

⁷⁷ S. Beniamina. *Walny Zjazd Bractw Żywego Różańca*. „*Narodowiec*” z 28 XII 1979.

Od 1951 r. moderatorem Bractw Żywego Różańca został ks. dr Karol Brzezina (stanowisko to piastował do śmierci 25 IX 1976). Po nim funkcję tę objął ks. W. Gospodarczyk (1976-1978), następnie ks. Augustyn Muller (1978-1985), a od 1987 r. ks. Tadeusz Krzemiński⁷⁸ Bractwo wydawało regularnie „Biuletyn Bractwa Różańcowego” i od 1960 r. rozpoczęło do-
 roczne pielgrzymki ogólnobelgijskie do Matki Boskiej w Banneux⁷⁹ Pierw-
 szą prezeską wybraną przez delegatki z całej Belgii była Maria Ratajczak-
 kowa (1949-1955), następnie Stanisława Mikulska (1955-1956), ponownie
 Ratajczakowa (1956-1977), Stanisława Porażka (1977-1983), Czesława Ro-
 żeńska (1983-1990) i od 1990 Danuta Sobieska⁸⁰

Każdy zjazd, spotkanie matek różańcowych dawał okazję jej uczestnicz-
 kom do aktualizowania ciągle ważnych dla wychodźstwa polskiego spraw.
 Do kanonu spraw poruszanych obowiązkowo należała przyszłość szkoły
 polskiej i współdziałanie z duchowieństwem⁸¹ O ich zaangażowaniu naj-
 lepiej może świadczyć treść rezolucji, w których manifestowały swoje przy-
 wiązanie do Kościoła i Ojczyzny⁸², oraz organizowanie manifestacji o cha-
 rakterze religijnym i narodowym, współpraca z innymi organizacjami nad
 ich przygotowaniem⁸³ Związek podjął też inicjatywę zgłoszoną przez polską
 karmelitankę z Brukseli. Proponowała ona, by w ramach róż różańcowych
 utworzyć róże składające się z samych polskich sióstr zakonnych, których
 miało być w Belgii tyle, że można by śmiało stworzyć kilka nowych róż⁸⁴
 Po czterdziestu latach działalności Związek Bractw Różańcowych zmienił
 nazwę na Bractwo Żywego Różańca w Belgii.

Spośród organizacji młodzieżowych działających na terenie Limburgii bel-
 gijskiej w Winterslag i Waterschei w okresie powojennym wznowiły swoją
 działalność⁸⁵ Stowarzyszenie Gimnastyczne „Sokół” i istniejący w trzech

⁷⁸ AIBnPiDPKUL sygn. O/3: *Bractwo Żywego Różańca w Belgii. Biuletyn Wewnętrzny 1998.*
 Ks. J. Pilorz omi. *Pielgrzymki różańcowe do Bennaux* s. 18.

⁷⁹ AIBnPiDPKUL sygn. D/11 s. 190.

⁸⁰ AIBnPiDPKUL sygn. O/3: *Bractwo Żywego Różańca w Belgii. Biuletyn Wewnętrzny 2000.*
 J. Grzybowski. *Jubileusz Bractwa Żywego Różańca w Belgii* s. 11.

⁸¹ j.n. *Związek Bractw Żyw. Różańca Pań i Panien w Belgii odbył swój dwudziesty z kolei
 walny zjazd. „Narodowiec” z 31 XII 1968.*

⁸² *Rezolucje XX Walnego Zjazdu Związku Bractw Żywego Różańca Pań i Panien w Belgii
 uchwalone dnia 8 grudnia 1968 r. w Brukseli „Cześć Maryji” „Narodowiec” z 31 XII 1968.*

⁸³ j.n. *Z Walnego Zebrania Związku Bractw Żywego Różańca w Belgii. „Narodowiec” z 24-25
 XII 1972.*

⁸⁴ AIBnPiDPKUL sygn. O/3/1: *Bractwo Żywego Różańca (1948-2002), Komunikat Specjalny
 uchwalony na zebraniu Zarządu Głównego Związku Bractw dnia 18-go stycznia 1956 r.*

⁸⁵ S z y m a ń s k i. *Życie organizacyjne wychodźstwa polskiego* s. 63-66.

dzielnicach gminy Związek Harcerstwa Polskiego. Zostały one jednak rozwiązane w latach 1955-1960 na wniosek ich liderów, którzy twierdzili, że „Członkowie organizacji będą się lepiej rozwijać przez integrację w miejscowych, autochtonicznych organizacjach takich jak: lekkoatletyczna, siatkówki, gimnastyczna, folklorystyczna”⁸⁶ Zaistniała „pustkę” z czasem wypełniły zespoły śpiewu i tańca: KSMP, „Wisła” i „Krakus” Ponadto funkcjonowały: polsko-belgijski Klub Automobilistów, Amatorski Klub Piłki Nożnej Hoevezavel, Ludowa Grupa Taneczna „Krakus-Waterschei”⁸⁷ Podobnie Stowarzyszenie Polskich Kombatantów⁸⁸ oddział w Belgii należało również do organizacji o charakterze zachowawczym. Ze względu na brak porozumienia wiele kół tej organizacji rozpadło się w latach 1956-1958, inne – jak koło w Waterschei – przekształciło się w Związek Byłych Wojskowych i Rezerwistów⁸⁹

Znaczące miejsce wśród organizacji młodzieżowych w Belgii zajmował również Polski Ruch Studentów – związek młodzieży kształcącej się na wyższych uczelniach. Członkowie tej organizacji nosili odznakę, na której była wyryta otwarta książka i litery „P.R.S.”⁹⁰ Z ruchem tym współpracowali ojcowie werbiści Franciszek Folek i Bronisław Skóra⁹¹ Bratnia Pomoc Studentów Polskich⁹² swoją działalność prowadziła w latach 1945-1952. W 1948 r. skupiała w swoich szeregach 460 członków⁹³ W latach sześćdziesiątych jej oddziały były niewielkie. Oddział w Louvain liczył tylko 7 członków. Niemniej w 1961 r. oddział ten zorganizował Kongres Młodzieży w Limburgii, w którym wzięło udział około 3 tys. młodych ludzi⁹⁴

⁸⁶ AIBnPiDPKUL sygn. O/2: *Sześćdziesiąt lat Polskiego Stowarzyszenia Mężów Katolickich imienia Świętej Barbary w Genk-Waterschei 1924-1984*. Oprac. A. Drożdżyniak. Wyd. Sekcja Polska Chrz. Zw. Zaw. s. 14; E d e r. *Dzieje Polonii* s. 129.

⁸⁷ AIBnPiDPKUL sygn. O/2: *Sześćdziesiąt lat Polskiego Stowarzyszenia Mężów Katolickich* s. 14-15; K. K o z ł o w s k a. *Nowe oblicze Polonii belgijskiej*. „Serwis Publicystyczno-Informacyjny – Wiadomości Polonijne” nr 6/45 z 16-31 marca 1975 s. 3.

⁸⁸ W. E d e r. *Stowarzyszenie Polskich Kombatantów w Belgii*. W: *Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii*. Red. K. Dopierała. T. 4. Toruń 2005 s. 485-486.

⁸⁹ Ż m i g r o d z k i. *Polonia w Belgii* s. 71.

⁹⁰ APP-SVD. *Personalia* – O. Franciszek Folek. *Praca duszpasterska w innych krajach* s. 7.

⁹¹ *50 lat Werbistów w Polsce (Zgromadzenie Słowa Bożego)*. Red. J. Arlik, J. Cebulski, F. Folek i in. Pieniężno 1973 s. 75; S z y m a ń s k i. *Organizacja opieki duszpasterskiej* s. 360-361.

⁹² Do organizacji tej bezpośrednio po wojnie należeli duchowni i studenci, byli więźniowie obozów zagłady w Niemczech. Zob. AIBnPiDPKUL sygn. O/5: *Polski Związek b. Więźniów Politycznych w Belgii*. Wszystkie arkusze ewidencyjne sporządzone na początku 1947 r. zawierają informację o przynależności do Bratniej Pomocy Studentów. Louvain.

⁹³ W. E d e r. *Bratnia Pomoc Studentów Polskich*. W: *Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii*. Red. K. Dopierała. T. 1. Toruń 2003 s. 250.

⁹⁴ *Polska emigracja polityczna. Informator*. (Reprint) Wstęp S. Cenckiewicz. Warszawa 2004 s. 148.

Poszczególni duszpasterze wychodzili dość często z własnymi inicjatywami, mającymi na celu „podtrzymanie Polskości” wśród wychodźstwa polskiego. Nie zawsze te inicjatywy zyskiwały poparcie wśród miejscowych duchownych. Niemniej np. ks. B. Kurzawa robił wszystko, by Polacy zamieszkujący w okręgu centralnym posiadali własny ośrodek, w którym byłaby szkołka polska, odbywałyby się zbiórki KSMP, urządzone byłyby zebrania SMK, BŻR⁹⁵ Z inicjatywy tegoż duszpasterza nabyto teren w Ressaix i wzniesiono na nim dom służący wyżej wymienionym potrzebom. Ponadto w okręgu tym (Ressaix, Bois-du-Luc, Maurage, Boussoit, Thieu, Levant de Mons, Chapelle-lez-Herlaimont) zorganizowano cały szereg bibliotek, które połączone zostały w jeden związek, noszący nazwę Katolickie Towarzystwo Polskich Bibliotek w Centre, pozostający pod opieką PMK w Centre⁹⁶

Na początku marca 1955 r. prezes ZPB E. Pomorski w liście do rektora PMK i przedstawicieli organizacji polonijnych wyszedł z inicjatywą, by „zrobić krok naprzód na drodze porozumienia, wszystkich idących ku wolnej Polsce” Działania te w niedługim czasie zaowocowały powołaniem Chrześcijańskiego Zjednoczenia Wolnych Polaków w Belgii (dalej: ChZWPB), które skupiło wszystkie polskie organizacje chrześcijańskie⁹⁷

Dostrzegając konieczność nawiązania ścisłej współpracy i uzgadniania działalności w życiu organizacyjnym Polonii belgijskiej, jak też godnego jej reprezentowania na zewnątrz, działacze społeczni, reprezentujący organizacje polskie, które opierały swe statuty i programy na światopoglądzie chrześcijańskim: Stowarzyszenie Mężów Katolickich, Związek Bractw Żywego Różańca, Sekcja Polska Chrześcijańskich Związków Zawodowych, Ruch Młodzieży Chrześcijańsko-Społecznej, Katolickie Stowarzyszenie Uniwersyteckie „Veritas”, powołali do życia Chrześcijańskie Zjednoczenie Wolnych Polaków w Belgii⁹⁸ Faktycznie Zjednoczenie Chrześcijańskie zostało powołane do życia 9 listopada 1955 r.⁹⁹ Natomiast na początku następnego roku

⁹⁵ Zob. j.n. *40-lecie kapłaństwa księdza prałata Bolesława Kurzawy*. „Narodowiec” z 20 VIII 1985.

⁹⁶ *Coś niecoś o naszej bibliotece*. „Jutrzenka” Pisemko Kat. Młodzieży Polskiej w Centre nr 23/89 s. 10.

⁹⁷ M. H o r o d y s k a. *Polacy w Beneluksie. Bronić pracownika jako podmiotu. Rozmowa z F. Gałązką o Sekcji Polskiej Chrześcijańskich Związków Zawodowych w Belgii (Cz. I)*. „Głos Katolicki” 23:1999 (z 20 czerwca) s. 16.

⁹⁸ *Komitet. Chrześcijańskie Zjednoczenie Wolnych Polaków w Belgii (Fédération Chrétienne des Polonais Libres de Belgique*. „Narodowiec” z 9 II 1956; *Polska emigracja polityczna* s. 249; *Żmigrodzki. Polonia w Belgii* s. 70.

⁹⁹ W. E d e r. *Chrześcijańskie Zjednoczenie Wolnych Polaków w Belgii*. W: *Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii*. Red. K. Dopierała. T. 1. Toruń 2003 s. 334; AIBnPiDPKUL sygn. R/10

rektor prosił duszpasterzy polskich o powołanie lokalnych lub okręgowych komitetów, które włączyłyby się do przygotowania obchodów 80-lecia urodzin Ojca świętego¹⁰⁰ Delegaci Walnego Zjazdu Stowarzyszenia Mężów Katolickich, a próbując akces do ChZWPB, domagali się jedynie, „aby kierownicy Zjednoczenia uczynili z niego instytucję żywą, aby nie zawiodła ona pokładanych w niej nadziei”¹⁰¹ Podobną deklarację złożył Związek Bractw Różańcowych¹⁰²

Zakres działalności organizacji polonijnych w ten sposób ocenił rektor PMK w piśmie do prymasa Polski Stefana kard. Wyszyńskiego:

Z konieczności musimy wielki nacisk położyć na organizacje katolickie, bo Polacy zagranicą lubią życie społeczne w duchu polskim. Jest to potrzebne z punktu widzenia katolickiego i polskiego. Organizacje katolickie rozwijają się najlepiej i mają najwięcej członków. Mamy Stowarzyszenie Mężów Katolickich, Żywy Różaniec dla niewiast, organizacje Młodzieżowe i Sekcję Polską Syndykatów Chrześcijańskich, która redaguje jedyne polskie pismo syndykalne zagranicą pt. Polak na Obczyźnie. Wszystkie organizacje katolickie mają wspólną reprezentację i tworzą Chrześcijańskie Zjednoczenie Wolnych Polaków w Belgii¹⁰³

Zainspirowana przygotowaniami i wezwaniami prymasa Wyszyńskiego Polonia belgijska, „będąc częścią składową narodu”, włączyła się gremialnie do uczczenia Jubileuszu 1000-lecia Chrztu Polski. Prezesi i prezeski różnych stowarzyszeń i instytucji¹⁰⁴ wspólnie pracowali nad przygotowaniem projektu

s. 58ab; AIBnPiDPKUL sygn. O/2/4: *Drugie posiedzenie Rady Chrześcijańskiego Zjednoczenia Wolnych Polaków w Belgii* s. 1.

¹⁰⁰ AIBnPiDPKUL sygn. R/10 s. 105ab.

¹⁰¹ (j.n.). *Doroczny Walny Zjazd Delegatów Stowarzyszenia Mężów Katolickich w Belgii*. „Narodowiec” z 8 IV 1956.

¹⁰² AIBnPiDPKUL sygn. O/3/1: *Bractwo Żywego Różańca (1948-2002), Komunikat Specjalny uchwalony na zebraniu Zarządu Głównego Związku Bractw dnia 18-go stycznia 1956 r.*

¹⁰³ AIBnPiDPKUL sygn. R/10: Karol Kubsz OMI. *Duszpasterstwo polskie w Belgii, 18 V 1957* s. 3-4.

¹⁰⁴ Organizacjami członkowskimi Komitetu Millenium były: Związek Polaków w Belgii (15 delegatów), Stowarzyszenie Polskich Kombatantów (19), Stowarzyszenie Mężów Katolickich (20), Związek Bractw Żywego Różańca Pań i Panien (20), Koło Byłych Wojskowych w Gandawie (3), Koło Byłych Wojskowych w St. Nicolas (3), Koło Byłych Wojskowych w Waterschai (1), Polska Organizacja Walki o Niepodległość (1), Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży (9), Związek Harcerstwa Polskiego w Belgii (3), Brygadowe Koło Młodych „Pogoń” (5), Bratnia Pomoc Studentów Polskich w Belgii (3), Polskie Stronnictwo Ludowe (2), Stronnictwo Narodowe (2), Stronnictwo Pracy (2), Polska Partia Socjalistyczna (2), Macierz Szkolna Wolnych Polaków w Belgii (3), Polski Instytut Naukowy w Belgii (1), Polska Misja Katolicka – Duszpasterze (16). Zob. *II Walny Zjazd Centralnego Komitetu obchodu Tysiąclecia Chrztu Polski, Belgia sprawozdawca*

statutu mającego powstać Komitetu. Myślą zasadniczą inicjatorów nie było „powołanie do życia nowej organizacji, ale stworzenie organu, który koordynując działalność istniejących już związków, miałby na celu w okresie na jaki zostaje on wyłoniony, to jest do 1966 r. czuwać nad tym, by ta wielka rocznica Chrztu Polski została należycie uczczona przez Polaków. By pogłębić zrozumienie doniosłości tego faktu pośród nas, ale także w miarę możliwości uprzystępnąć społeczeństwu, pośród którego żyjemy, społeczeństwu belgijskiemu znajomość naszego tysiącletniego dorobku w różnych dziedzinach, dorobku, gdzie piętno chrześcijańskie, wynikające właśnie z tego aktu chrztu Polski”¹⁰⁵ Komitet przybrał nazwę: Komitet Tysiąclecia Polski Chrześcijańskiej Millenium¹⁰⁶ Za jego działalność odpowiadał zarząd w składzie: prezes inż. J. Zaniewski; wiceprezesi, kierownicy poszczególnych referatów: finansowego – J. Rząd; organizacyjnego – F. Bujanowski; informacyjno-propagandowego – J. Rzemieniewski; dokumentacji – J. Sobieski; imprez – M. Dulak; Kultury Chrześcijańskiej – ks. dr B. Kurzawa; Ośrodka Millenium i innych sekcji – dr R. Wilczek¹⁰⁷ Główne cele Komitetu Millenium:

Pogłębienie i poszerzenie wiedzy Polaków o tysiącletnim dorobku Narodu Polskiego, zapoznanie społeczeństwa belgijskiego z tym dorobkiem, oraz uwydatnienia znaczenia kultury chrześcijańskiej Polski.

Stworzenie wspólne z Macierzą Szkolną Wolnych Polaków w Belgii polskiego ośrodka wakacyjnego i kulturalno-oświatowego pod nazwą: «OŚRODEK MILLENIUM».

Dążenie wspólne z Polskim Instytutem Naukowym w Belgii do powołania do życia Instytutu Kultury Polskiej, którego celem będzie pielęgnowanie i ochrona dorobku i cywilizacji polskiej¹⁰⁸

p. prof. Stefan Glaser. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 15:1964 z. 4 s. 433-434; por. H. Repka OMI. Belgia. Mówi Rektor Polskiej Misji Katolickiej. W: Panorama emigracji polskiej. Kalendarz naszej rodziny 1968. [b.m.r.w.] s. 81; AIBnPiDPKUL sygn. O/2/3: Stowarzyszenie Mężów Katolickich. Biuletyn Wewnętrzny SMK w Belgii nr 25, grudzień 1961 r.; W. Eder. Komitet Milenium w Belgii. W: Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii. Red. K. Dopierala. T. 2. Toruń 2003 s. 445.

¹⁰⁵ (j.n.). *Polonia Belgijska wyłoniła swój Komitet Millenium, w którym są reprezentowane wszystkie organizacje.* „Narodowiec” z 22 IX 1961.

¹⁰⁶ Tamże. Władze Komitetu: prof. S. Glaser – przewodniczący, ks. rektor H. Repka, hr. T. Plater-Zyberk, dr R. Wilczek – zastępcy, S. Lebelt – sekretarz.

¹⁰⁷ (j.n.). *Z pierwszego zebrania Komitetu Millenium.* „Narodowiec” z 22 IX 1961.

¹⁰⁸ *II Walny Zjazd Centralnego Komitetu obchodu Tysiąclecia Chrztu Polski, Belgia sprawozdawca p. prof. Stefan Glaser. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 15:1964 z. 4 s. 431. Poza tym Komitet Millenium w związku z przypadającą w 1964 r. 20-tą rocznicą wyzwolenia Flandrii przez polską 1 Dywizję Pancerną wysunął projekt wzniesienia pomnika żołnierzowi polskiemu przez miasta Flandrii, by upamiętnić w ten sposób i przypomnieć wkład oręża polskiego w wyzwolenie*

Dla usprawnienia i rozszerzenia działalności zorganizowano Komitety Okręgowe Millennium w największych skupiskach polskich: Charleroi, Mons, Liège i w Limburgii¹⁰⁹ Należy pamiętać, że sytuacja społeczno-polityczna w Belgii z powodu kryzysu węglowego nie sprzyjała wówczas „działalności niektórych Towarzystw” Niemniej w szeregach Towarzystwa było 467 członków (Limburgia – 189; Mons – 102; Charleroi – 71; Centre – 33; Bruksela – 45; Liège – 27)¹¹⁰ Członkowie Stowarzyszenia zorganizowali 27 września 1961 r. w Hoevezavel-Waterschei Katolicki Kongres Polaków w Belgii¹¹¹

Skala oddziaływania Komitetu Millennium była tak znacząca, że pomimo iż zgodnie z uchwałą po obchodach ulegał on rozwiązaniu w 1966 r., to jednak członkowie SMK wyszli z inicjatywą „utrzymania” tej formy organizacyjnej Komitetu celem harmonizacji działalności poszczególnych stowarzyszeń polskich, „stworzenia pewnego rodzaju reprezentacji Polonii Belgijskiej i to tak na szczeblu centralnym jak i okręgowym”¹¹² Dla ułatwienia rozmów prowadzonych na temat zjednoczenia w ramach Komitetu Millennium Zarząd Główny SMK został upoważniony do przeprowadzenia na ten temat konsultacji ze Związkiem Polaków w Belgii. Delegaci zjazdu opowiedzieli się za „zjednoczeniem obejmującym wszystkie polskie organizacje niepodległościowe, społeczne, polityczne jak też i instytucje”¹¹³ Pierwsze zebranie porozumiewawcze między zarządami głównymi SMK i ZPB miało miejsce 19 czerwca 1966 r. w Brukseli¹¹⁴ Zasadnicze ustalenia nastąpiły jednak dopiero podczas drugiego spotkania. Zobowiązano się wówczas m.in. do „doprowadzenia do ogólnej współpracy wszystkich polskich niepodległościowych organizacji i instytucji w Belgii. [...] Z zachowaniem odrębności

Belgii. Duchowieństwo polskie postanowiło uczcić Millennium ufundowaniem domu dla Polskiej Misji Katolickiej w Belgii.

¹⁰⁹ AIBnPiDPKUL sygn. O/2/3: *Stowarzyszenie Mężów Katolickich*. Biuletyn Wewnętrzny SMK w Belgii nr 28 lipiec 1963 r.

¹¹⁰ AIBnPiDPKUL sygn. O/2/3: *Stowarzyszenie Mężów Katolickich*. Biuletyn Wewnętrzny SMK w Belgii nr 24 marzec 1961 r.

¹¹¹ AIBnPiDPKUL sygn. O/2/3: *Stowarzyszenie Mężów Katolickich*. Biuletyn Wewnętrzny SMK w Belgii nr 25 grudzień 1961 r.

¹¹² (j.n.). *Z dorocznego Walnego Zebrania Stowarzyszenia Mężów Katolickich w Belgii*. „Narodowiec” z 8 V 1965.

¹¹³ (j.n.). *Z dorocznego Walnego Zebrania Stow. Mężów Kat. w Belgii*. „Narodowiec” z 27 IV 1966 s. 6.

¹¹⁴ L. Kaźmierczak, W. Żuraszek. *Zebranie porozumiewawcze między Zarządami Głównymi SMK i ZPB*. „Narodowiec” z 13 VII 1966.

specyficznych celów, metod działania i struktur organizacyjnych”¹¹⁵ Działania te ostateczny kształt przybrały w 1968 r. W opinii bardzo wielu działaczy polonijnych powstanie Naczelnego Komitetu Wolnych Polaków w Belgii było najbardziej wymownym pomnikiem wzniesionym przez Wychodźstwo Polskie w Belgii dla uczczenia Tysiąclecia Chrztu Polski. Organizacja ta zrzeszała 16 z 19 istniejących w Belgii polskich instytucji, organizacji społecznych i politycznych¹¹⁶

W skład Chrześcijańskiego Zjednoczenia Polaków w Belgii wchodziły: Związek Bractw Żywego Różańca Pań i Panien¹¹⁷ (liczący przeszło 1000 członków), Stowarzyszenie Mężów Katolickich¹¹⁸ (około 500 członków) KSMP (liczące kilkuset członków) oraz stowarzyszenia mniej liczne, jak Uniwersytecka Młodzież Katolicka (Bratniak), Krucjata i Ruch Młodych Demokratów Chrześcijańskich. Nieco luźniej związana z Chrześcijańskim Zjednoczeniem była Sekcja Polskich Syndykatów Chrześcijańskich, licząca przeszło 1800 członków¹¹⁹ W opinii władz polskich „organizacje te nie przejawiają jednak zbyt aktywnej działalności. Kierownictwo PMK w Belgii jest negatywnie nastawiane do Polski Ludowej. Represjonuje księży, którzy czynili próby nawiązania kontaktu z konsulem PRL. [...] Polonia belgijska nie przekracza 40 tysięcy osób. Ośrodkiem, koordynującym działalność ka-

¹¹⁵ Zarządy Główne ZPB i SMK. *Drugie spotkanie między Zarządami Głównymi ZPB i SMK*. „Narodowiec” z 29 XII 1966.

¹¹⁶ AIBnPiDPKUL sygn. O/2/2: *Stowarzyszenie Mężów Katolickich. Korespondencja do Rektoratu PMK 1946-1971. Powstanie Naczelnego Komitetu Wolnych Polaków w Belgii* s. 2-3. Wśród tych 16 organizacji były m.in.: PMK, Macierz Szkolna, Polski Instytut Naukowy, Związek Bractw Żywego Różańca, SMK, SPK, KSMP itd. Organizacje polityczne reprezentowały cztery stronnictwa: Polskie Stronnictwo Ludowe, Polska Partia Socjalistyczna, Stronnictwo Narodowe i Stronnictwo Pracy. Por. W e d e r. *Naczelny Komitet Wolnych Polaków w Belgii*. W: *Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii*. Red. K. Dopierała. T. 3. Toruń 2004 s. 386; D z w o n k o w s k i. *Polacy w Belgii* s. 18.

¹¹⁷ Biuletyn Katolickiego Ośrodka Duszpasterskiego w Brukseli i okolicy 1968 nr 3 (grudzień) APMK.

¹¹⁸ AIBnPiDPKUL sygn. O/2/2: *Stowarzyszenie Mężów Katolickich. Korespondencja do Rektoratu PMK 1946-1971*, s. 1. Towarzystwa miejscowe wchodzące w skład SMK w Belgii: Okręg Bruksela. Tow. Chrystusa Króla – Bruksela, Tow. Najśw. Serca Jezusowego – Antwerpia, Okręg Centralny. Tow. św. Wojciecha – Bracquegnies, Tow. św. Stanisława – Ressaix, Tow. św. Barbary – Péronnes lez Binche; Okręg Charleroi. Tow. św. Kazimierza – Charleroi, Tow. św. Barbary – Marchienne au Pont; Okręg Liège. Tow. św. A. Boboli – Liège; Okręg Limburgia. Tow. św. Barbary – Eisden, Tow. św. Barbary – Waterschei, Tow. św. Barbary – Zwartberg, Tow. św. Wojciecha – Winterslag; Okręg Mons. Tow. św. Barbary – Hautrage-Etat, Tow. św. Barbary – Tertre, Tow. św. Barbary – Quaregnon; Tow. św. Barbary – Bernissart, Tow. św. Barbary – Hensies.

¹¹⁹ Por. H. R e p k a OMI. *Belgia. Mówi Rektor Polskiej Misji Katolickiej*. W: *Panorama emigracji polskiej. Kalendarz naszej rodziny 1968*. [B.m.r.w.] s. 81.

tolickiego kleru na terenie Belgii jest Polska Misja Katolicka z siedzibą w Brukseli. Rektorem PMK jest Henryk Repka. Misja posiada swój oddział w Liège. Liczebność polskiego kleru wynosi około 20 osób”¹²⁰

Największa liczba Polaków w jednej organizacji należała do Polskiej Sekcji Chrześcijańskich Związków Zawodowych (około 3 tys.)¹²¹ Dla przykładu, w okręgu Liège w 1966 r., gdzie na terenie 31 gmin pozamiejskich zamieszkiwało około 11 tys. Polaków lub osób pochodzenia polskiego, ojcowie obłaci otaczali opieką duszpasterską około 1200 rodzin, organizacje polskie liczyły: „Matek Różańcowych 210; Mężów Katolickich 50; Młodzieży zrzeszonej w KSMP 40; Niepodległościowy Komitet szkolny 26; Kurs Szkolny dla dzieci 150. [...] Z powodu oddalenia i rozproszenia, sporo dzieci i młodzieży przynależy do organizacji katolickich, ale belgijskich. [...] Młodzież zrzeszona w KSMP Liège, stanowi wybitnie kulturalną placówkę [...] W łonie stowarzyszenia oprócz Chóru, który posiada swą tradycję o kilka lat starszą, istnieją młodsze sekcje: teatralna; artystyczna-folklorystyczna i najbardziej śmiała wymagająca oprócz talentów, wyjątkowo wytrwałości – sekcja dziennikarska. Młodzi posiadają pismo «Pod Włos»”¹²²

POLONIA BELGIJSKA W NOWEJ RZECZYWISTOŚCI POLITYCZNEJ

Zwiastunem „nowych czasów” wśród Polonii belgijskiej była wizyta w tym kraju, w dniach 30 stycznia – 2 lutego 1990 r., premiera Tadeusza Mazowieckiego. Wówczas to „po raz pierwszy, wszyscy przedstawiciele organizacji politycznych i społecznych zebrali się razem, podali sobie rękę i mniej lub więcej z przekonaniem uznali rząd Mazowieckiego, jako rząd «nasz», rzeczywiście polski”¹²³ Tym samym zainicjowano szereg dalszych spotkań między przedstawicielami rządu polskiego w Brukseli i reprezentantami ważniejszych organizacji polonijnych w Belgii¹²⁴ Cały czas trwały dyskusje nad

¹²⁰ Archiwum Akt Nowych. Urząd ds. Wyznań. Teczka 133 sprawa 159 s. 112.

¹²¹ D z w o n k o w s k i. *Polacy w Belgii* s. 18.

¹²² AIBnPiDPKUL sygn. D/10: *Szymurski, Sprawozdanie z placówki w Liège, przeznaczone na Kapitułę Generalną [Ojców Oblatów] do Rzymu 1966.*

¹²³ AIBnPiDPKUL sygn. D/11 s. 152; por. J. P i e l o r z. OMI. *Spotkanie premiera Mazowieckiego z Polonią belgijską.* „Głos Katolicki” z 4 III 1990.

¹²⁴ AIBnPiDPKUL sygn. D/11 s. 3b, 111-112. Rząd Polski w Warszawie reprezentowany był przez ambasadora T. Olechowskiego, ambasadora przy RWPG Jana Kułakowskiego, konsula generalnego R. Kunata, przedstawiciela rządu polskiego w Londynie i zarazem Kombatantów pol-

konsolidacją środowisk polonijnych. Miały one doprowadzić do utworzenia Polskiego Zjednoczenia w Belgii. Stara emigracja zrzeszała się dotychczas w stowarzyszeniach kościelnych (BZR, SMK i KSMP) lub w organizacjach kulturalno-patriotycznych (Naczelny Komitet Wolnych Polaków w Belgii skupiał w sobie większość organizacji niepodległościowych i Związek Polaków). Zamierzenia te omawiano na tzw. spotkaniach na szczycie, w których udział brali z jednej strony przedstawiciele ambasady i konsulatu, a z drugiej strony dwaj prezesi najważniejszych organizacji i rektor PMK¹²⁵

Zmiany polityczne w Polsce wywołały w środowiskach polonijnych powszechną dyskusję. Zarówno przedstawiciele organizacji polonijnych, jak i duszpasterze pytali: „jakie winny być nasze stosunki z Konsulatem, jak powinniśmy unowocześnić nasze stowarzyszenia kościelne aby były dostosowane do nowego prawa kanonicznego i do dyrektyw encykliki Jana Pawła II «Christifideles laici», i wreszcie jak daleko może posunąć się demokracja w kościele, który ze swej natury jest «hierarchiczny»”¹²⁶ Uprzedzając w pewien sposób wyniki tej dyskusji, rektor PMK podjął próbę uwspółcześnienia statutów stowarzyszeń o charakterze religijnym¹²⁷ Stowarzyszenia katolickie mają bowiem swoje statuty, organy lokalne i centralne. Na szczeblu lokalnym podporządkowane są duszpasterzom polskim, a na szczeblu centralnym – moderatorom mianowanym przez rektora PMK¹²⁸ Od 1990 r. kapelanem Bractwa Różańcowego był ks. sup. Tadeusz Krzemiński OMI, kapelanem KSMP – ks. Marian Merta OMI, a rektor PMK był tradycyjnie asystentem kościelnym Mężów Katolickich¹²⁹ BZR liczyło 450 członków, SMK – 150, a KSMP – około 80¹³⁰

W świetle informacji przekazanych przez rektora 22 czerwca 1990 r. konsulowi generalnemu RP w Brukseli PMK nie miała pełnej wiedzy co do działających na terenie Belgii organizacji polonijnych. Wynika to z treści listu księdza rektora do konsula:

skich w Belgii B. Mrozowskiego, rektora PMK w Belgii J. Pielorza OMI, prezesa Naczelnego Komitetu Wolnych Polaków Sierakowskiego, prezesa Związku Polaków w Belgii A. Pomorską, prezesa Macierzy Szkolnej Rzemieniewskiego. Por. J. P i e l o r z. OMI. *Polacy w Belgii...* „Nasze Słowo” z 10 XI 1991.

¹²⁵ J. P i e l o r z. *Polacy w Belgii...* „Nasze Słowo” z 10 XI 1991; por. R. S z t y ł k a. *Polacy w Belgii*. „Głos Katolicki” z 21 marca 1993 s. 16-17.

¹²⁶ AIBnPiDPKUL sygn. D/11 s. 165.

¹²⁷ AIBnPiDPKUL sygn. D/11 s. 179.

¹²⁸ AIBnPiDPKUL sygn. D/9 s. 17, 27.

¹²⁹ AIBnPiDPKUL sygn. D/11 s. 147.

¹³⁰ AIBnPiDPKUL sygn. D/9 s. 17.

Przesyłam trochę uzupełnione wykazy organizacji i szkółek polskich. Brakuje jeszcze kilku, ale nie znam dokładnie ani nazwy ani prezesa...

Związek Polaków w Belgii. Zarząd Główny – prezes Alina Pomorska
okręgi: Limburgia; Charleroi; Mons.

Ośrodek Polskiej Macierzy Szkolnej w Comblein-la-Tour, prezes Józef Rzemieniewski.

Naczelny Komitet Wolnych Polaków w Belgii, prezes Stanisław Sierakowski.

Stowarzyszenie Polskich Kombatantów w Belgii, prezes dr Bohdan Mrozowski.

Krag Starszoharcerski ZHP, prezes Jan Stefański.

Bractwo Pań Żywego Różańca, prezes Cecylia Rożeńska.

Stowarzyszenie Mężów Katolickich, prezes Anzelm Drożdżyniak.

Polska Sekcja Chrześcijańskich Związków Zawodowych, prezes Tadeusz Oruba.

Okręgowa Rada Polaków w Liège, Dom Polski w Liège, prezes Mieczysław Sapko.

Okręgowa Rada Polaków w Limburgii, sekretarz Jerzy Czerwiec, p.o. prezesa Irena Jakubowska.

Dom Polski „Szarotka” w Beringen, prezes Stanisław Ciołek.

Polski Związek Kulturalny w Genk, prezes Wanda Stala.

Zrzeszenie Polaków w Liège, prezes Eugeniusz Kusza.

Związek Patriotów Polskich w Liège, prezes Elżbieta Kowaliszyn.

Związek Polskich Kombatantów w Gandawie, prezes Konstanty Ryndziewicz.

Polski Komitet Olimpijski w Retinne, prezes Czesław Kaczmarek.

Towarzystwo Przyjaźni Belgijsko-Polskiej w La Louvière, prezes Jan Jarczyński.

Koło Kulturalne Belgijsko-Polskie /Regionu/ Centrum, prezes Edward Zieliński.

Koło Kulturalne Belgijsko-Polskie w Charleroi, prezes Włodzimierz Kuc.

Koło Belgijsko-Polskie w Retinne, prezes Józef Krajewski.

Towarzystwo Kulturalne Belgijsko-Polskie „Bel-Pol”, prezes Krystian Wala.

Towarzystwo Belgijsko-Polskie okręgu Mons, prezes Czesław Mazgaj.

Towarzystwo Przyjaźni Belgijsko-Polskiej w Brukseli, sekretarz Anna Grognet.

Polska Sekcja Rady Emigracyjnej w Amay, prezes Zdzisław Górecki.

Związek Polaków im. Fryderyka Chopina w Luksemburgu, prezes Stanisław Goska.

Komitet Belgijsko-Polski w Vivegnis, prezes Edmund Wałkiewicz.

Polskie Koło Kulturalne w Brukseli, prezes Halina Walasek.

Polski Komitet Kulturalny w Maasmechelen, prezes Ryszard Krakowiński.

Amicale des Polonais w Vilvoorde, prezes Jan Reszczyński.

Polsko-Flamandzki Klub Kulturalny „Watra” w Antwerpii, prezes Władysława Majewska.

Towarzystwo Przyjaźni Belgijsko-Polskiej w Willebroek, prezes Marcel Janssens, wiceprezes Kazimierz Raczek.

Polskie Centrum Kulturalne i Handlowe w Gandawie, dyrektor Willy Verhelst.

Atelier 340, dyrektor Włodzimierz Majewski.

Biblioteka Polska, Dom Polski, pani Izabela Bnińska-Czartoryska.

Międzynarodowe Centrum Lelewela, organizator Teresa Wysokińska.

Koło Kulturalne „Saint-Donat” w Sainte-Ce’cile, prezes Janina Trafalska.

Belgijski Związek Polskich Kombatantów w Antwerpii, p.o. prezesa Adrienne Kaczyńska.

Polski Komitet Olimpijski w Wommelgem, prezes Mieczysław Praiss.

Sala Polska w Genk-Zwartberg. Ks. Jerzy Kaszyca, omi.

Dom Polski w Brukseli, 39 Campenhout.

Sala Polska w Maasmechelen, Ks. Marian Merta.

Ośrodek Kulturalny Wolnych Polaków w Hautrage-Etat. Ks. Engelbert Szczęsny, omi.

Sala Polska w Houthalen. Ks. Ryszard Sztylka, omi.

Sala Polska w Waterschei. Związek Polaków w Belgii¹³¹

Zespoły Kulturalne

Polskie Koło Teatralne „Iskra” w Maasmechelen, prezes Rozalia Duś-Kałężna, Czesław Kuźniak.

Polonijny Zespół Folklorystyczny „Krakus” w Genk”, prezes Erik Maes, Mark Pick, Frasołek Jan.

Chór – Irena Jakubowska, Marta Urbaś-Frasołek.

Zespół Pieśni i Tańca „Krakus” w Genk, prezes Wanda Stala.

Polski Zespół Folklorystyczny „Orzeł” w Gandawie, choreograf Jerzy Salamon, Robert Stolarek.

Zespół Pieśni i Tańca „Pieniny” w Maasmechelen, prezes Ryszard Krakowiński.

Zespół Tańców Folklorystycznych „Spotkanie” w La Louviere, choreograf Daniel Coustry.

Zespół Pieśni i Tańca „Górnik” w Genk, choreograf Kuśmierczak Genowefa.

Zespół Pieśni Tańca „La Sarabande” w Tertre, Jessel Richard.

Zespół Pieśni i Tańca „Wisła” w Genk, Robert Deloenen.

Chór im. Św. Grzegorza, pod kierunkiem Grzegorza Rozeńskiego, świtlica Polska w Heusden-Zolder „Millenium”, prezes Zarządu Okręgu ZPwB Czesław Pisera, Zespół Pieśni i Tańca „Millenium”

„Polska Wiosna”, chór i zespół taneczny KSMP Liège. Ks. K. Szymurski, omi. Orkiestra „Ready Polka”

Chór i Zespół Taneczny KSMP Charleroi. Ks. sup. T. Krzemiński, omi.

Chór i Zespół Taneczny KSMP Ressaix. Ks. M. Kuchciński, omi.

Chór i Zespół Taneczny KSMP Tertre-Hautrage. Ks. E. Szczęsny¹³²

Przedstawiony wyżej spis organizacji polonijnych egzemplifikuje stan i możliwości ich oddziaływania. Sytuacja ta nie była jednak jednoznaczna dla duszpasterzy polskich, wokół których ogniskowało się życie wychodźstwa polskiego. Według słów rektora duszpasterze polscy stali przed dylematem, „czy kontynuować, podtrzymywać tradycyjne stowarzyszenia, czy też stworzyć nowe, bardziej atrakcyjne dla ludzi dzisiaj”¹³³ Problem nie był nowy. Z podobną inicjatywą wystąpił 15-16 czerwca 1991 r. bp Sz. Wesoły, opiekun emigracji polskiej. Zmiany dokonane w Polsce zachwiały bowiem kanonami działalności społecznej emigracji. Powstał problem jej samookreślenia się. Podjęto więc dyskusję o statusie polskiej emigracji na Zachodzie,

¹³¹ AIBnPiDPKUL sygn. D/11 s. 121-124.

¹³² AIBnPiDPKUL sygn. D/11 s. 126-127.

¹³³ AIBnPiDPKUL sygn. D/9 s. 17.

co z kolei wywołało pewne reperkusje w duszpasterstwie. Podczas spotkania jednak „żadnych decyzji wiążących nie podjęto”¹³⁴

Niemniej w nowej rzeczywistości ustrojowej 29 czerwca 1991 r. dotychczas istniejące organizacje kościelne i społeczno-kulturalne utworzyły Zjednoczenie Polskie w Belgii. Do Zjednoczenia weszło 15 organizacji i stowarzyszeń społecznych, kombatanckich i religijnych¹³⁵ Delegaci przyznali wówczas, że „po długich i mozolnych staraniach, Związek Polaków i Naczelny Komitet Wolnych Polaków doszli do porozumienia”¹³⁶ Z udziałem 20 osób 19 października w Domu Polskim w Brukseli uchwalono projekt statutu, który poszczególne organizacje należące do Zjednoczenia miały zatwierdzić na swoich walnych zebraniach¹³⁷ Prezes Zjednoczenia Polaków w Belgii przesłał do konsultacji projekt statutow¹³⁸ Według projektu celem organizacji jest koordynacja działalności polskich organizacji i instytucji, ich reprezentacja wobec władz, szeroko rozumiana współpraca¹³⁹, organizowanie świąt patriotyczno-religijnych, niepodległościowych¹⁴⁰ Statutowo wiceprezesem tej organizacji jest każdorazowo rektor PMK¹⁴¹

Na początku lat dziewięćdziesiątych napływ Polaków do Brukseli się podwoił i obliczano ich na około 15 tys. „Co tydzień 8 autobusów 50-osobowych, pełnych przyjeżdża przed Rektorat i odjeżdża prawie pustych”¹⁴² Wśród trzech fal emigracji (za chlebem, za wolnością, za szybkim dorobieniem się) ta ostatnia fala (zwykle młodzi ludzie) chciała korzystać ze struktur, które stworzyła stara emigracja. Zaistniała potrzeba koordynacji

¹³⁴ AIBnPiDPKUL sygn. D/11 s. 44b-46b.

¹³⁵ AIBnPiDPKUL sygn. O/3: *Bractwo Żywego Różańca w Belgii. Biuletyn Wewnętrzny 1992. Zjednoczenie Polskie w Belgii* s. 15; AIBnPiDPKUL sygn. D/11 s. 23; AIBnPiDPKUL sygn. D/9 s. 1, 12-13.

¹³⁶ *Belgia*. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 42:1991 z. 4 s. 623. Na pierwszego prezesa tej nowej organizacji wybrano S. Sierakowskiego, byłego prezesa NKWPB, a wiceprezesami zostali: E. Pomorski, ks. J. Pielorz – rektor, A. Pomorska – prezes Związku Polaków i B. Mrozowski – prezes Kombatantów; AIBnPiDPKUL sygn. D/11 s. 24b, 40. Do Zjednoczenia należą również Bractwo Żywego Różańca, SMK i KSMP.

¹³⁷ *Belgia*. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 43:1992 z. 3 s. 265; AIBnPiDPKUL sygn. D/11 s. 25, 26.

¹³⁸ AIBnPiDPKUL sygn. D/11 s. 36.

¹³⁹ AIBnPiDPKUL sygn. D/11 s. 37b-39.

¹⁴⁰ AIBnPiDPKUL sygn. D/9 s. 1.

¹⁴¹ AIBnPiDPKUL sygn. D/9 s. 2.

¹⁴² AIBnPiDPKUL sygn. D/11 s. 47b. Zob. E. K u ź m a. *Życie codzienne współczesnych imigrantów polskich w Belgii*. „Studia Polonijne” 22:2001 s. 61-88; A. G r z y m a ł a - K o z ł o w s k a. *Polscy nielegalni pracownicy w Belgii. Raport z badań*. Instytut Studiów Społecznych. Uniwersytet Warszawski. Seria: Prace Migracyjne nr 41. Warszawa 2001.

działań. Z inicjatywy więc rektora PMK w 1991 r. powołano Radę Kapłańską, złożoną z trzech księży wybranych w tajnym głosowaniu, i Forum Katolickie skupiające działaczy świeckich zajmujących się problemami Polonii belgijskiej z punktu widzenia katolickiego¹⁴³ Podobna inicjatywa miała miejsce w 1971 r., kiedy to rektor PMK ks. Henryk Repka powołał do życia Radę Pastoralną¹⁴⁴ Nie zdołała ona wówczas odpowiedzieć na wyzwania, przed którymi stanęła Polonia belgijska, i upadła¹⁴⁵ Ta forma organizacji i tym razem nie osiągnęła zamierzonego celu, pomimo że w radzie zasiadało wyłącznie 24 działaczy świeckich. Dlatego rektorat powołał organ, do którego weszły zarządy Domów Polskich, istniejące na terenie całej Belgii, związane z PMK oraz zarządy organizacji polonijnych. Organ ten nie miał charakteru organizacji, stowarzyszenia, związku – po prostu działał w momencie zjazdu, organizowanego dwa razy do roku w poszczególnych Domach Polskich, i – jak się wyraził rektor – „zasadniczą jego wartością jest fakt, że gromadzi żywotne siły społeczności polonijnej całego kraju¹⁴⁶, gromadzi ludzi, dzięki którym życie polonijne, kulturalne, religijne istnieje”¹⁴⁷ Tych „żywotnych sił” bowiem zaczęło brakować w organizacjach polonijnych. Niewiele osób chciało się angażować w życie społeczno-kulturalne i religijne Polonii. Na przykład w 1994 r. ZPB liczył 262 członków i był najliczniejszą organizacją polonijną, niemniej władze Związku dostrzegały „problem następstwa, a nawet samej egzystencji Związku”¹⁴⁸

W związku z możliwością integracji Polski z Unią Europejską z inicjatywy duszpasterzy polonijnych i samej Polonii powołano Radę Duszpasterską, która „łącząc Lud Boży polskiego pochodzenia na terenie Europy

¹⁴³ AIBnPiDPKUL sygn. D/9 s. 12.

¹⁴⁴ AIBnPiDPKUL sygn. D/9 s. 1.

¹⁴⁵ AIBnPiDPKUL sygn. D/8 s. 10. Członkami Rady zostali mianowani wszyscy księża (17) i 23 przedstawiciele organizacji wchodzących w skład Chrześcijańskiego Zjednoczenia Polaków. Rada zbierała się raz w roku od 1971 do 1978.

¹⁴⁶ AIBnPiDPKUL sygn. D/11 s. 92. Sprawę przyszłości stowarzyszeń polonijnych duszpasterze dyskutowali wielokrotnie. Na jednym ze spotkań stwierdzono, że w Belgii jest „Bractwo Żyw. Różańca, jest Stow. Mężów Katolickich oraz KSMP. Nie wspomnę czysto świeckich organizacji, bo tych jest jeszcze sporo. Ale co zrobić ze starymi i zmniejszającymi się nieustannie liczbowo organizacjami. Zachować? Zmienić? Rozwiązać? Oto są pytania Stow. Mężów Katolickich praktycznie istnieje jeszcze w Limburgii, zwłaszcza w Genk. [...] Gdzie indziej Towarzystwo wymarło”

¹⁴⁷ AIBnPiDPKUL sygn. D/9 s. 1-2. Pierwszy zjazd odbył się 22 lutego 1997 r. w Charleroi, następny w Maasmechelen, potem w Centrum Polskim w Brukseli, Hautrage.

¹⁴⁸ *Walny Zjazd Związku Polaków w Belgii*. „Polak w Belgii” Biuletyn Związku Polaków w Belgii 49:1994 (kwiecień) s. 1-2. Na 262 członków, 130 przekroczyło wówczas 65 rok życia.

zachodniej, umożliwi takie działania zarówno wobec instytucji nadrzędnych jak też krajowych, a także rejonowych i lokalnych” We wstępie do projektu statutu napisano: „My zaś, z wyroków Opatrzności, mieszkańcy Europy Zachodniej pozostający w łączności z kulturą polską i naszym krajem, przechodzącym bardzo zasadnicze przemiany, widzimy dla nas i dla naszej religijności, w nowej sytuacji, ogromne możliwości, ale i znaczne zagrożenie”¹⁴⁹

Kolejnym przejawem konsolidacji środowisk polonijnych było powołanie w 1994 r. Rady Polonii Belgijskiej¹⁵⁰ Z inicjatywą wyszedł konsul generalny w Brukseli Jacek Janusz-Kisielewski. Organizacja od początku miała ambicję reprezentowania całej Polonii wobec władz belgijskich i polskich. Radę reprezentowało 80 przedstawicieli wybranych w wyborach demokratycznych na terenie całej Belgii. Pracowali oni w pięciu komisjach: informacyjnej, organizacyjnej, gospodarczej, kulturalno-naukowej i społecznej. Dla uzyskania funduszy powołano również sekcję flamandzką, która zabiegała o subwencje u władz regionalnych flamandzkich działających na terenie Flandrii i Brukseli¹⁵¹ Rada Polonii Belgijskiej wyłoniła spośród swoich członków komisję społeczną, która zajęła się koordynacją działań przygotowujących wejście Polski do Unii Europejskiej pod względem ekonomicznym i społecznym¹⁵²

W 1994 r. wychodźstwo polskie zorganizowane było w następujących organizacjach¹⁵³:

ORGANIZACJE OGÓLNOBELGIJSKIE

Polska Misja Katolicka. Ks. Leon Brzezina – rektor. 80 rue Jourdan 1060 Bruxelles.

Polska Macierz Szkolna. Prezes M. Dulak, 56 rue Ch. Jaumotte 1350 Limal. (13 szkółek sobotnich, 241 uczniów).

Ośrodek Wakacyjny „Millenium” du Parc 19, 4180 Comblein-la-Tour.

Armia Krajowa – Koło Belgia. Prezes J. Grenet. Bloemendal 14, 1650 Beersel.

Centre International „Lelewel” Dr T. Wysokińska. Ave. Marie José 116, 1200 Bruxelles.

Biblioteka Polska Dom Polski. I. Bnińska-Czartoryska. 39 rue A. Campenhout, 1050 Bruxelles.

¹⁴⁹ AIBnPiDPKUL sygn. O/3: *Bractwo Żywego Różańca w Belgii*. Biuletyn Wewnętrzny 1992. Polska Rada Duszpasterska Europy Zachodniej s. 15; AIBnPiDPKUL sygn. D/11: Ks. Rektor J. Pielorz. *Listy i komunikaty*, s. 15ab; K. Szczępaniak. *Spotkanie w sprawach emigrantów w Brukseli*. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 44:1993 z. 2 s. 293-294.

¹⁵⁰ K. Dopierała. *Rada Polonii Belgijskiej*. W: *Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii*. Red. K. Dopierała. T. 4. Toruń 2005 s. 224.

¹⁵¹ AIBnPiDPKUL sygn. D/9 s. 1.

¹⁵² Problemy społeczne spotykane podczas pracy Komisji Społecznej Rady Polonii Belgijskiej, Informator Rady Polonii Belgijskiej nr 2 – lipiec 1997 s. 1-2.

¹⁵³ AIBnPiDPKUL sygn. D/9 s. 32-37. Na podstawie wizytacji dokonanych w styczniu 1994 r.

- Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej (KSMP) 4 okręgi. Prezeska B. Jamar. 33 rue des Anglais, 4000 Liège.
- KSMP – Seniors. Prezes E. Jamka. 33 rue des Anglais, 4000 Liège.
- Koło Przyjaciół Fundacji Jana Pawła II. P.o. prezes P. Ładomirski. 80 rue Jourdan. 1060 Bruxelles.
- Koło b. Wojskowych i Stowarzyszenie Katolickie w Gandawie. B. Ręcki. Meerstraat 41, 9000 Gent.
- Krag Starszoharcerski. Jan Stefański. Rue de la Station, 4180 Comblein-la-Tour.
- Ośrodek Kulturalno-Oświatowy. Okręg Mons, 7350 Hautrage – Etat.
- Polsko-Belgijskie Stowarzyszenie Tłumaczy. A. Kempieńska. Ch-ée de Boitsfort 118, 1170 Bruxelles.
- Polskie Centrum Katolickie. Mulstraat 8, 3600 Genk.
- Rada Polonii Belgijskiej. 39 rue A. Campenhout, 1050 Bruxelles.
- Stowarzyszenie Inżynierów i Ekonomistów Polskich. 28 rue de Francs, 1040 Bruxelles.
- Stowarzyszenie Lotników Polskich. K. Wójcik. 160 rue L. Théodor, 1090 Bruxelles.
- Stowarzyszenie Mężów Katolickich (5 kół). Prezes J. Ptaszyński. De Heuvel 16a, 3600 Genk.
- Stowarzyszenie Polskich Kombatantów (5 kół). Prezes B. Mrozowski. 39 rue A. Campenhout, 1050 Bruxelles.
- Stowarzyszenie Polskich Lekarzy. Prezes – prof. A. Halama. Dreve de la Ferme 27, 1970 Wezembek-Oppe.
- Towarzystwo Przyjaciół Lotników Polskich. B. Ręcki. Groot Kanonenplein 2, 9000 Gent.
- Zjednoczenie Polskie. Prezes – W. Dropiński. 39 rue A. Campenhout, 1050 Bruxelles.
- Związek Bractw Różańcowych (21 kół). Prezeska – D. Sobieska. 80 rue Jourdan. 1060 Bruxelles.
- Związek Harcerstwa Polskiego. M. Dulak. 1350 Limal.
- Związek Kół 1 Dywizji Pancерnej – Beneluks. R. Łuczak. Ijkelderstraat 26, 9000 Gent.
- Związek Polaków w Belgii. Zarząd Główny – prezes Alina Pomorska. 246 Ch-ée d'Ixelles, 1050 Bruxelles.
- Polska Sekcja Chrześcijańskich Związków Zawodowych. Prezes Tadeusz Oruba. Rue de la Loi 121, 1040 Bruxelles.
- Biuro Koordynujące NZZ „Solidarność” Dyrektor H. Jagiełło. Dr ve des Aubpines 15, 1320 Genval.
- Zjednoczenie Polskie w Belgii. Federacja Naczelnego Komitetu Wolnych Polaków w Belgii i Związku Polaków w Belgii. Powstało 29 VI 1991. Prezes S. Sierakowski. Ch. De Tervuren 110, 1400 Waterloo.

ORGANIZACJE O ZASIĘGU REGIONALNYM

Region Bruksela

- Atelier 340. Dyrektor W. Majewski. Dr ve de Rivieren 340, 1090 Bruxelles.
- Centrum Polskie „Lech” w Brukseli. R. Brzozka, I. i W. Cielen. Av. De Lewis Mirepoix 91, 1090 Brukselles.
- Polska Wspólnota. PMK Św. Elżbieta. Rue Portaels 24, 1080 Bruxelles.

Polskie Koło Kulturalne w Brukseli. Prezes H. Walasek-Pierlot. Asbl. Perksestraat 100, 1800 Vilvoorde.

Związek Polaków w Belgii. Prezes E. Pomorski.

Region Antwerpia

Flamandzko-Polski Klub Kulturalny „Watra” w Antwerpii. W. Majewska. Hopland 55, 2000 Antwerpen.

Polski Komitet Olimpijski w Belgii. Prezes M. Praiss. Sint Damiaanstraat 17 – Bus 1, 2160 Wemmelgem.

Brabancja

Zespół Przyjaciół Aarschot-Polska. E. Duda. P.a. Gijmelsestw 20, 3200 Aarschot.

Region Charleroi

Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej. Prezes E. Kotarzewski. Rue Hannecart 23, 6182 Souvret.

Koło Kulturalne Belgijsko-Polskie w Charleroi. Prezes W. Kuc. Rue du Temple 54, 6001 Marcinelle.

Związek Polaków w Belgii. Koło Polek w Charleroi. Prezes M. Kania.

Region Gandawa

Koło Byłych Żołnierzy i Katolickie Stowarzyszenie Polaków w Gandawie. Koło Przyjaciół Polskiego Lotnictwa. Prezes B. Recki. Grootkanonplein 2, 9000 Gent.

Koło Terenowe 1 Dywizji Pancерnej Sint Niklaas-Waasland. Prezes W. Nowak. Heistraat 67, 9100 Sint Niklaas.

Polskie Centrum Kulturalne i Handlowe w Gandawie. Dyrektor Willy Verhelst.

Związek Polskich Kombatantów w Gandawie. Prezes Konstanty Ryndziewicz. Muinkkaan 59, 9000 Gent.

Region Liège

Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej. Koło Belgijsko-Polskie w Retinne. Prezes Józef Krajewski. Rue de la Vaulx 45, 4621 Retinne.

Koło Seniorów KSMP. Prezes E. Jamka. Rue du Fort 89, 4432 Alleur.

Komitet Belgijsko-Polski w Vivegnis. Prezes Edmund Wałkiewicz. Rue Werithet 34, 4530 Hrrmalle-sous-Argenteau.

Okręgowa Rada Polaków w Liège. Dom Polski w Liège. Prezes Mieczysław Sapko. Rue Friquet 2B, 4000 Liège.

Polski Komitet Olimpijski Sekcja w Retinne. Prezes Czesław Kaczmarek. Rue de la Cit 26, 4621 Retinne.

Rada Imigracyjna w Amay. Sekcja Polska. Prezes Zdzisław Górecki. Quai du Halage 8, 4140 Amy.

Zrzeszenie Polaków w Liège. Prezes R. Pietrzyński. Rue Friquet 2B, 4000 Liège.

Limburgia

- Okręgowa Rada Polaków w Limburgii. Driehoevenstr 4, 3600 Genk.
 Polski Komitet Kulturalny w Maasmechelen.
 Polski Związek Kulturalny. V.Z.W. Zonnebloemstraat 58, 3600 Genk-Zwertberg.
 Związek Byłych Wojskowych i Rezerwistów. Weterschei. Prezes J. Jukowicz. Mikelaan 25, 3600 Genk.
 Związek Polaków w Belgii. Rada Okręgowa Limburgia. Prezes Cz. Szkudlerski. M. Scheperlaan 77, 3550 Heusden-Zolder.
 Związek Polaków w Belgii. Oddział Beringen. Prezes W. Pietrzak. Eggestraat 66, 3581 Beringen.
 Związek Polaków w Belgii. Oddział Heusden-Zolder. Prezes M. Krol. Pastoor Paquaylaan 60, 3550 Heusden-Zolder.
 Związek Polaków w Belgii. Oddział w Waterschei. Prezes M. Klimas. Stiemerbeekstraat 23, 3600 Genk.

Region Mons

- Koło Kulturalne Belgijsko-Polskie /Regionu/ Centrum. Rue des Ateliers 69, 6510 Morlanwelz.
 Polski Ośrodek Kulturalno-Oświatowy. Okręg Mons. Rue du Petit Villerot 360, 7334 Hautrage-Etat. Administrator – M. Gruszczyński.
 Towarzystwo Belgijsko-Polskie okręgu Mons. Rue de Varsovie 25, 7340 Tertre.
 Towarzystwo Kulturalne Belgijsko-Polskie „Bel-Pol” Rue de la Hamaide 69A. 7340 Tertre.
 Towarzystwo Przyjaźni Belgijsko-Polskiej w La Louviere. Rue de la Bourse 66, 7160 Strepy-Bracquagnies.
 Związek Polaków w Belgii. Oddział w Boussu-Bois.

Domy, świetlice i biblioteki polskie

- Dom Polski „Polonez” w Beringen.
 Dom Polski im. M. Konopnickiej „Szarotka” w Beringen. Wipstraat 2, 3560 Beringen.
 Biblioteka Polska. Rue Berckmans 71, 1060 Bruxelles.
 Dom Polski. Rue Armand Campenhout 39, 1050 Bruxelles.
 Dom „Kopernik” w Genk.
 Dom Polski w Genk. Zonnebloemstraat 58, 3600 Genk.
 Sala Polska w Genk-Zwartberg.
 Sala Polska w Housden-Zolder – „Millenium”
 Sala Polska w Houthalen – „Polonia”
 Dom Polski w Liège.
 Sala Polska w Maasmechelen.
 Dom Polski. Rue de la Villette 63, 6001 Marcinelle.
 Sala Polska w Waterschei.
 Zespoły Kulturalne
 Chór i Zespół Taneczny KSMP Charleroi.
 Polonijny Zespół Folklorystyczny „Krakus” w Genk” J. F. Kennedystraat 14, 3668 As.

Zespół Pieśni i Tańca „Górnik” w Genk.

Zespół Pieśni i Tańca „Krakus” w Genk. Zonnebloemstraat 58, 3600 Genk.

Zespół Pieśni i Tańca „Wisła” w Genk.

Polski Zespół Folklorystyczny „Orzeł” w Gandawie. Geelgorsstraat 42, 9030 Wondelgem.

Chór im. Św. Grzegorza w Heusden-Zolder. „Millenium”

Zespół Tańców Folklorystycznych „Spotkanie” w La Louviere. Av. Tilleuls 15, 7280 Quevy.

„Polska Wiosna”, chór i zespół taneczny KSMP Liège. M. Wojciechowski. Av. De la Croix Rouge 9/92, 4020 Liège.

Polskie Koło Teatralne „Iskra” w Maasmechelen. Schalenborglaan 34, 3630 Maasmechelen.

Zespół Pieśni i Tańca „Pieniny” w Maasmechelen. Majoor Berbenlaan 55, 3642 Maasmechelen.

Chór i Zespół Taneczny KSMP Ressaix.

Zespół Pieśni Tańca „La Sarabande” w Tertre. Rue Louis Glineur 3, 7340 Tertre.

Chór i Zespół Taneczny KSMP Tertre-Hautrage.

Orkiestra „Ready Polka”

Przedstawiony wyżej spis organizacji polonijnych, zarówno o zasięgu ogólnobelgijskim jak i regionalnym, był wyrazem troski „o wspólne dziedzictwo, któremu na imię Polska” Powstaniu i działalności wspomnianych organizacji i stowarzyszeń w zależności od czasu i miejsca ich utworzenia przyświecały różne cele. Wszystkie jednak działały z myślą o przyciągnięciu do nich jak największej liczby naszych rodaków, którzy ze względu na różnice kulturowe, ekonomiczne i intelektualne odczuwali potrzebę zachowania tradycji i ideałów religijno-narodowych¹⁵⁴ Organizacje te, zarówno z obozu konsularnego jak i niepodległościowego, pomimo różnorodnych celów, które postawiły sobie do realizacji, różnych sposobów oddziaływania na środowiska polonijne, zrzeszając Polaków i osoby polskiego pochodzenia stały się punktem odniesienia dla wszystkich, którzy utożsamiali się z Polską. Bolesnym wydaje się być jednak fakt, że zrzeszały one tylko około 10% naszych rodaków. Niemniej ze strony wielu działaczy polonijnych, którzy czują się odpowiedzialni za przyszłość Polonii w tym kraju, podejmowane są wysiłki, które mają na celu integrację i konsolidację środowisk polonijnych. Między innymi z myślą o nich 7 września 1997 r. w Brukseli uroczystie otwarto Centrum Polonijne, które w zamyśle twórców miało służyć jako miejsce spotkań Polonii i Polaków przebywających tymczasowo w Belgii, przyczyniać się do integracji środowisk polskich między sobą i ze społeczeństwem belgijskim, upowszechniać tu polską kulturę i tradycje; organizować imprezy polonijne, kulturalne zapraszać polskich artystów na wy-

¹⁵⁴ S z y m a ń s k i. *Życie organizacyjne wychodźstwa polskiego* s. 32-54.

stępy¹⁵⁵ Zabudowania Centrum Polonijne otrzymało „w wieczystą dzierżawę” od Kościoła brukselskiego¹⁵⁶ Pomimo tak wielu różnorodnych inicjatyw Polonii belgijskiej należy pamiętać – co potwierdzają opinie badaczy współczesnych ruchów migracyjnych – że kościoły katolickie w Belgii, w których odbywają się nabożeństwa w języku polskim, są głównymi ośrodkami życia społecznego wychodźstwa. „Teren parafii jest miejscem, gdzie przybysze znad Wisły czują się najbardziej «u siebie», bowiem modlą się i rozmawiają w języku ojczystym, zawierają małżeństwa i chrzczą dzieci”¹⁵⁷ Spośród więc wszystkich organizacji i stowarzyszeń, które zaangażowały się na rzecz Wychodźstwa polskiego w Belgii, najbardziej konsolidującą, a zarazem koordynującą rolę spełniała i spełnia Polska Misja Katolicka i działający w jej strukturach duszpasterze polscy.

BIBLIOGRAFIA

- Belgia. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 42:1991 z. 4 s. 623; 43:1992 z. 3 s. 265.
- Benelux. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 32:1981 z. 2 s. 305; 34:1983 z. 2 s. 315.
- Beniamina S.: Walny Zjazd Bractw Żywego Różańca. „Narodowiec” z 28 XII 1979.
- Coś niecoś o naszej bibliotece. „Jutrzenka” Pisemko Kat. Młodzieży Polskiej w Centre nr 23/89 s. 10.
- Dopierała K.: Rada Polonii Belgijskiej. W: Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii. Red. K. Dopierała. T. 4. Toruń 2005 s. 224.
- II Walny Zjazd Centralnego Komitetu obchodu Tysiąclecia Chrztu Polski, Belgia sprawozdawca p. prof. Stefan Glaser. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 15:1964 z. 4 s. 431-434.
- Dzwonkowski R.: Polacy w Belgii w ostatnich pięćdziesięciu latach. „Studia Polonijne” 1:1976 s. 7-25.
- Eder W Dzieje Polonii belgijskiej 1919-1980 (w zarysie). Warszawa 1983.
- Bratnia Pomoc Studentów Polskich. W: Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii. Red. K. Dopierała. T. 1. Toruń 2003 s. 250.
- Chrześcijańskie Zjednoczenie Wolnych Polaków w Belgii. W: Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii. Red. K. Dopierała. T. 1. Toruń 2003 s. 334.
- Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej. W: Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii. Red. K. Dopierała. T. 2. Toruń 2003 s. 384.

¹⁵⁵ *Otwarcie Centrum Polonijnego w Brukseli.* „Polak w Belgii” Biuletyn Związku Polaków w Belgii 52:1997 nr 2 (luty) s. 2-3.

¹⁵⁶ Kopia listu Prymasa polski do Rektora PMK Ks. Leona Brzeziny, Informator Rady Polonii Belgijskiej, nr 2 – lipiec 1997 s. 8.

¹⁵⁷ Kuźma a. *Życie codzienne współczesnych imigrantów* s. 82-87.

- Koło Przyjaciół Sztuki „Polonez” W: Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii. Red. K. Dopierała. T. 2. Toruń 2003 s. 438.
- Komitet Milenium w Belgii. W: Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii. Red. K. Dopierała. T. 2. Toruń 2003 s. 445.
- Naczelny Komitet Wolnych Polaków w Belgii. W: Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii. Red. K. Dopierała. T. 3. Toruń 2004 s. 386.
- Pomorski Edward. W: Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii. Red. K. Dopierała. T. 4. Toruń 2005 s. 173.
- Rada Narodowa Polaków w Belgii. W: Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii. Red. K. Dopierała. T. 4. Toruń 2005 s. 221.
- Rada Polonii Belgijskiej. W: Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii. Red. K. Dopierała. T. 4. Toruń 2005 s. 224.
- Stowarzyszenie Polskich Kombatantów w Belgii. W: Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii. Red. K. Dopierała. T. 4. Toruń 2005 s. 485-486.
- Gałązka F.: Polacy w Beneluksie. Order dla min. Kułakowskiego czyli negocjator mniej znany. „Głos Katolicki” 42:2000 (z 26 listopada) s. 19-20.
- Goddeeris I.: Polonia belgijska w pierwszych latach po II wojnie światowej. Warszawa 2005.
- Grzymała-Kozłowska A.: Polscy nielegalni pracownicy w Belgii. Raport z badań. Instytut Studiów Społecznych. Uniwersytet Warszawski. Seria: Prace Migracyjne nr 41. Warszawa 2001.
- Horodyska M.: Polacy w Beneluksie. Bronić pracownika jako podmiotu. Rozmowa z F. Gałązką o Sekcji Polskiej Chrześcijańskich Związków Zawodowych w Belgii (Cz. I). „Głos Katolicki” 23:1999 (z 20 czerwca) s. 16.
- j.n. [i (j.n.)]: 40-lecie kapłaństwa księdza prałata Bolesława Kurzawy. „Narodowiec” z 20 VIII 1985.
- IV Walny Zjazd Delegatów Stowarzyszeń Katolickich w Belgii. „Narodowiec” z 25 IV 1954.
- Doroczny Walny Zjazd Delegatów Stowarzyszenia Mężów Katolickich w Belgii. „Narodowiec” z 8 IV 1956.
- 10-ty Walny Zjazd Stowarzyszenia Mężów Katolickich w Belgii. „Narodowiec” z 24 IV 1960.
- Osiemnasty Walny Zjazd Bractw Żywego Różańca Pań i Panien w Belgii. „Narodowiec” z 28 XII 1966.
- Polonia Belgijska wyłoniła swój Komitet Millenium, w którym są reprezentowane wszystkie organizacje. „Narodowiec” z 22 IX 1961.
- Walny Zjazd Stowarzyszenia Mężów Kat. w Belgii. „Narodowiec” z 29 IV 1957.
- Z dorocznego Walnego Zebrania Stowarzyszenia Mężów Katolickich w Belgii. „Narodowiec” z 8 V 1965.
- Z XIV Walnego zebrania Stowarzyszenia Mężów Katolickich w Belgii. „Narodowiec” z 5 IV 1964.
- Z dorocznego Walnego Zebrania Stow. Mężów Kat. w Belgii, „Narodowiec” z 27 IV 1966 s. 6.
- Zjazd delegatów Towarzystw Katolickich w Brukseli. „Narodowiec” z 1 IV 1951.
- Z pierwszego zebrania Komitetu Millenium. „Narodowiec” z 22 IX 1961.

- Z Walnego Zebrania Związku Bractw Żywego Różańca w Belgii. „Narodowiec” z 24-25 XII 1972.
- Związek Bractw Żyw. Różańca Pań i Panien w Belgii odbył swój dwudziesty z kolei walny zjazd. „Narodowiec” z 31 XII 1968.
- K. G.: Polacy w europejskim ruchu oporu. „Serwis Publicystyczno-Informacyjny – Wiadomości Polonijne” nr 7/46 z 1-15 kwietnia 1975 s. 3.
- Kaźmierczak L., Żuraszek W.: Zebranie porozumiewawcze między Zarządami Głównymi SMK i ZPB. „Narodowiec” z 13 VII 1966.
- Komitet. Chrześcijańskie Zjednoczenie Wolnych Polaków w Belgii (Fédération Chrétienne des Polonais Libres de Belgique. „Narodowiec” z 9 II 1956.
- Konarski H.: Z życia polskiego wychodźstwa w Belgii. „Głos Polski” – La voix de la Pologne z 2 grudnia 1939 s. 4.
- Kopia listu Prymasa polski do Rektora PMK Ks. Leona Brzeziny, Informator Rady Polonii Belgijskiej, nr 2 – lipiec 1997 s. 8.
- Kozłowska K.: Amatorskie zespoły polonijne w Belgii. „Teatr Ludowy” 43:1965 nr 8-9 s. 37-41.
- Nowe oblicze Polonii belgijskiej. „Serwis Publicystyczno-Informacyjny – Wiadomości Polonijne” nr 6/45 z 16-31 marca 1975 s. 3.
- Kuźma E.: Życie codzienne współczesnych imigrantów polskich w Belgii. „Studia Polonijne” 22:2001 s. 61-88.
- Maj K.: Działalność PPR i organizacji demokratycznych wśród emigracji polskiej w Belgii (1944-1948). „Z pola walki” 1971 nr 4 (56) s. 116-117.
- Okęcki S.: W ruchu oporu w Belgii. W: Polacy w ruchu oporu narodów Europy 1939-1945. Red. W. Biegański, M. Juchniewicz, S. Okęcki. Warszawa 1977 s. 110-159.
- Oksza T.: W Winterslagu: Radość i kłopoty. „Polska Wierna” z 5 V 1951.
- Panicki T.: Lewicowe organizacje polonijne w Belgii w pierwszych latach powojennych. „Przegląd Polonijny” 8:1982 z. 2 s. 22-23.
- Polonia w belgijskim ruchu oporu (1940-1944). Poznań 1986.
- Pielorz J. OMI. Duszpasterstwo Polskie w Beneluksie. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 39:1988 z. 4 s. 599-606.
- Polacy w Belgii... „Nasze Słowo” z 10 XI 1991.
- Spotkanie premiera Mazowieckiego z Polonią belgijską. „Głos Katolicki” z 4 III 1990.
- Polska emigracja polityczna. Informator. (Reprint) Wstęp S. Cenckiewicz. Warszawa 2004.
- 50 lat Werbistów w Polsce (Zgromadzenie Słowa Bożego). Red. J. Arlik, J. Cebulski, F. Folek i in. Pieniężno 1973.
- Pomorski E.: Mówiąc o udziale... „Polak w Belgii” Biuletyn Związku Polaków w Belgii 49:1994 (lipiec-sierpień) s. 1.
- Problemy społeczne spotykane podczas pracy Komisji Społecznej Rady Polonii Belgijskiej, Informator Rady Polonii Belgijskiej nr 2 – lipiec 1997 s. 1-2.
- Repka H. OMI: Belgia. Mówi Rektor Polskiej Misji Katolickiej. W: Panorama emigracji polskiej. Kalendarz naszej rodziny 1968. [B.m.r.w.].
- Rezolucje XX Walnego Zjazdu Związku Bractw Żywego Różańca Pań i Panien w Belgii uchwalone dnia 8 grudnia 1968 r. w Brukseli „Cześć Maryji” „Narodowiec” z 31 XII 1968.

- Ruch organizacyjny wśród Polaków w Belgii. „Polacy Zagranicą” 1-2:1935 s. 38.
- Sokołowski P. A. SVD: Feliks Zapłata SVD (1914-1982). Życie i Twórczość. Warszawa 2003 – Biblioteka Misyjnego Seminarium Duchownego Książy Werbistów w Pieniężnie (mps).
- Szczepaniak K.: Spotkanie w sprawach emigrantów w Brukseli. „Duszpasterz Polski Zagranicą” 44:1993 z. 2 s. 293-294.
- Sztylka R.: Polacy w Belgii. „Głos Katolicki” z 21 marca 1993 s. 16-17.
- Szymański J.: Organizacja opieki duszpasterskiej nad Wychodźstwem Polskim w Belgii w latach 1930-1947. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 83:2005 s. 333-363.
- Życie organizacyjne wychodźstwa polskiego w Belgii w okresie międzywojennym. „Studia Polonijne” 26:2005 s. 29-75.
- Tomaszewska H.: Górnicy polscy maszerowali przez Charleroi. Wybitne zasługi nauczyciela i księdza. „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 28 września 1944.
- Walny Zjazd Związku Polaków w Belgii. „Polak w Belgii” Biuletyn Związku Polaków w Belgii 49:1994 (kwiecień) s. 1-2.
- Wierzbiański B.: Polonia zagraniczna w latach 1939-1946. Londyn 1946.
- Zarządy Główne ZPB i SMK. Drugie spotkanie między Zarządami Głównymi ZPB i SMK. „Narodowiec” z 29 XII 1966.
- Żmigrodzki M.: Polonia w Belgii. Lublin 1978.

ARCHIWALIA

- Archiwum Instytutu Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (AIBnPiDPKUL):
- sygn. D/10: Szymurski, Sprawozdanie z placówki w Liège, przeznaczone na Kapitułę Generalną [Ojców Oblatów] do Rzymu 1966.
 - sygn. D/11: Ks. Rektor J. Pielorz. Listy i komunikaty.
 - sygn. D/14: Belgia.
 - sygn. D/22: Genk, 1923-1988 sześćdziesiąt pięć lat duszpasterstwa P M K Genk.
 - sygn. D/27: Rektor O. Jacek Przygoda.
 - sygn. O/2: Sześćdziesiąt lat Polskiego Stowarzyszenia Mężów Katolickich imienia Świętej Barbary w Genk-Waterschei 1924-1984. Oprac. A. Drożdżyniak. Wyd. Sekcja Polska Chrz. Zw. Zaw.
 - sygn. O/2/2: Stowarzyszenie Mężów Katolickich. Korespondencja do Rektoratu PMK 1946-1971. Powstanie Naczelnego Komitetu Wolnych Polaków w Belgii.
 - sygn. O/2/3: Stowarzyszenie Mężów Katolickich. Biuletyn Wewnętrzny SMK w Belgii.
 - sygn. O/2/4: A. Drożdżyniak, Kronika organizacyjna. Przegląd 35-letniej działalności Stow. Mężów Kat. w Belgii.
 - sygn. O/2/4: Drugie posiedzenie Rady Chrześcijańskiego Zjednoczenia Wolnych Polaków w Belgii.
 - sygn. O/2/4: Ks. Stanisław Olejnik, Do P.T. ZARZĄDÓW Katolickich Stowarzyszeń Górników Polskich św. Barbary i św. Wojciecha w Belgii.
 - sygn. O/2/4: Walne Zebranie Stowarzyszenia Mężów Katolickich w Belgii dn. 1 IV 1951 r..

- sygn. O/2/4: Zarząd Okręgowy Stowarzyszeń Mężów Katolickich w Limburgii. /-/ Pachulski Tadeusz, prezes, Do P.T. Wszystkich Zarządów w Limburgii, Winterslag dnia 2 kwietnia 1951 r.
- sygn. O/3: Bractwo Żywego Różańca w Belgii. Biuletyn Wewnętrzny 1992, Zjednoczenie Polskie w Belgii.
- sygn. O/3: Bractwo Żywego Różańca w Belgii. Biuletyn Wewnętrzny 1992. Polska Rada Duszpasterska Europy Zachodniej.
- sygn. O/3: Bractwo Żywego Różańca w Belgii. Biuletyn Wewnętrzny 1998. Ks. J. Pilorz omi. Pielgrzymki różańcowe do Bennaux.
- sygn. O/3: Bractwo Żywego Różańca w Belgii. Biuletyn Wewnętrzny 2000. J. Grzybowski. Jubileusz Bractwa Żywego Różańca w Belgii.
- sygn. O/3: Kronika Bractwa Żywego Różańca w Belgii (1949-1999) s. 4-5 (opracowanie zawiera krótką historię poszczególnych bractw).
- sygn. O/3/1: Bractwo Żywego Różańca (1948-2002), Komunikat Specjalny uchwalony na zebraniu Zarządu Głównego Związku Bractw dnia 18-go stycznia 1956 r.
- sygn. R/10: Karol Kubsz OMI. Duszpasterstwo polskie w Belgii, 18 V 1957.

Archiwum Polskiej Misji Katolickiej:

Biuletyn Katolickiego Ośrodka Duszpasterskiego w Brukseli i okolicy 1968 nr 3 (grudzień).

Archiwum Polskiej Prowincji Misjonarzy Werbistów w Pieniężnie (APP-SVD):

- Personalia – O. Franciszek Folek. Praca duszpasterska w innych krajach.
- Personalia – O. Stanisław Turbański. Życiorys.

THE ORGANISATIONAL LIFE OF POLISH EMIGRATION IN BELGIUM (1939-2000)

S u m m a r y

The structure of the organisational life called for co-ordinated actions on the part of the Polish activists abroad. They were taken by various institutions, including – aside to the Polish Catholic Mission – Polish diplomats. During the occupation, in relation with the Poles' engagement in the movement of resistance, two Polish organisations appeared in Belgium in half 1942. One of them was subordinate to the Polish government in exile in London: the Polish Organisation of the Battle for Independence (Pol. POWN), whereas the second to the communist activists – the Alliance of Polish Patriots (Pol. ZPP). Within the ZPP a Youth Club was established, then transformed into the clubs of the "Grunwald" Polish Youth Alliance in Belgium. Similarly, the Women's Club ZPP was transformed into the M. Konopnicka Alliance of Polish Women in Belgium. ZPP called on its activists to establish Committees of Unity in all colonies inhabited by Poles, and then – following the country – National Councils, and elect representatives for the assembly of all Polish emigration in Belgium. The National Council was established at that time. Under its patronage the 1st Assembly of the Branch of the Polish Workers' Party (Pol. PPR) in Belgium was held. PPR sought to win the Polish Socialist Party (Pol. PPS) for common actions, but its range of activities was small.

In 1948 the National Council numbered over 7.000 members (ZPP itself numbered 2500). It embraced the Association of Polish Jews in Belgium. Despite, as it may seem, such a broad support the organisation lost its importance and year by year the number of its members dwindled. The year 1956 witnessed a breakthrough, when many organisation under its patronage were dissolved. This resulted in the modification of its structure and forms of activity. Under the patronage of the National Council the following organisations worked: the Alliance of Polish Patriots, the Association of Poles in Belgium – only in Liege, the Polish Cultural Alliance in Zwertberg-Genk (established in 1970), the Alliance of Poles in Limburg, Parents' Committees, Olympic Committees, Clubs of Culture and Entertainment of the Polish Youth in Charleroi, Committees for the Celebrations of the Third Millennium of the Polish state, youth organisations, folklore song and dance assemblies, and sports teams.

On behalf of the Polish government in exile in London, the Alliance of Poles in Belgium (Pol. ZPB) renewed its activity in May 1945. It initiated in 1946 in Liege an organisation named the Workers' Catholic Youth whose founder and at the same time regional chairperson was Jan Kulański, a year later to be nominated vice-chairperson of the board for all Belgium.

Starting from 1st January 1948 a decision was made to establish the Polish Catholic Action. At the same time the Oblate Fathers took the leadership of Polish pastoral care. Its rector took a decisive stance to consolidate religious organisations, a fact that brought fruit still in the end of 1949. St. Barbara's and St. Adalbert's associations established the Association of Catholic Men, and women's organisations the Alliance of Fraternities of the Living Rosary for Women and Young Ladies.

In 1955 E. Pomorski, the chairperson of ZPB, took an initiative to establish a Christian of the Union of Free Poles in Belgium. Inspired by Primate Cardinal Stefan Wyszyński Belgian Polonia joined the celebrations of the Jubilee of the Baptism of Poland. A Committee for the Third Millennium of Christian Poland was set up. The Millennium Committee was so important that although supposed to be dissolved after the celebrations in 1966, its members made a suggestion to maintain the organisational form of the Committee. According to many Polish activists abroad, the establishment of the Principal Committee of Free Poles in Belgium was the most telling monument erected by the Poles in Exile in Belgium for the celebration of the Third Millennium of the Baptism of Poland. This organisation consisted of 16 out of 19 Polish institutions, social and political organisations in Belgium.

The Christian Union of Poles in Belgium was composed of: the Alliance of Fraternities of the Living Rosary for Women and Young Ladies (numbering over 1000 members), the Association of Catholic Men (ca. 500 members), the Catholic Association of the Polish Youth (several hundred members), and less numerous associations, such as the University Catholic Youth (Bratniak), Crusade and the Movement of Young Christian Democrats. The Section of Polish Christian Syndicates, numbering over 1800 members, was more loosely connected with the Union.

In the beginning of the 1990s the influx of Poles to Belgium was doubled. Accordingly, there was a need to co-ordinate actions. On the initiative of the rector of the Polish Catholic Mission (Pol. PMK) in 1991 a Sacerdotal Board and Catholic Forum were established. Their members were lay activists. These organisations did not correspond to the demand of Belgian Polonia. The chancellor established a new body which composed of the boards of Polish Homes all over Belgium, associations, and alliances. The principal value is the fact that it gathers the living forces of the Polish society abroad, gathers people owing to whom Polish, cultural, religious life exists.

In the new political situation the church and socio-cultural organisations established the Polish Union in Belgium on 29th June 1991. The Union embraced 15 social, veterans', and religious organisations. Moreover, in relation with a possibility to integrate Poland with the European Union a Pastoral Board was established. Another manifestation of consolidating the Polish milieus abroad was the establish the Board of Belgian Polonia in 1994. It was proposed by Jacek Janusz-Kisielewski, the general consul in Brussels. The organisation from its beginning aspired to represent all Polonia towards the Belgian and Polish authorities. The Board was represented by 80 representatives elected in democratic elections all over Belgium.

With integration and consolidation of the Polish milieus in mind a Polonia Centre was opened on 7th September 1997 in Brussels. Its purpose was to "serve as a venue for Polonia and Poles living temporarily in Belgium, support integration of Polish milieus with one another and with Belgian society, popularise Polish culture and tradition."

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: Belgia, Wychodźstwo polskie w Belgii, Centrum Polonijne w Belgii, kultura polska, duszpasterstwo.

Key words: Belgium, Polish emigration in Belgium, Polonia Centre in Belgium, Polish culture, pastoral care.